

Jerzy J. Wiatr

Naród i państwo wobec wyzwań współczesności

Baudouin de Courtenay, J. (1926). W kwestii narodowościowej. Warszawa: Skład Główny Księgarni F. Hoesicka.

Chałasiński, J. (1935). Antagonizm polsko-niemiecki w osadzie fabrycznej „Kopalnia” na Górnym Śląsku. Warszawa: Dom Książki Polskiej.

Chałasiński, J. (1966). Zagadnienie narodu. Przegląd Socjologiczny, 20, 35–52.

Chałasiński, J. (1968). Kultura i naród. Studia socjologiczne. Warszawa: Książka i Wiedza.

Cybuchowski, Z. (1939). Na szlakach nacjonalizmu. Warszawa: Gebethner i Wolff.

Dmowski, R. (1907). Myśli nowoczesnego Polaka. Lwów: Towarzystwo Wydawnicze.

Dmowski, R. (1939). Kościół, naród i państwo. W: tegoż, Pisma, t. 9. Częstochowa: A. Gniatowski.

Górka, O. (1937). Naród a państwo jako zagadnienie Polski. Warszawa: Biblioteka Polska.

Hurwic-Nowakowska, I. (1996). Żydzi polscy (1947–1950). Analiza więzi społecznej ludności żydowskiej. Warszawa: Wydawnictwo IFiS PAN.

Kelles-Krauz, K. (1962). W kwestii narodowości żydowskiej. W: tegoż, Pisma wybrane, t. 2. Warszawa: Książka i Wiedza.

Kilias, J. (1998). Naród i idea narodowa: nacjonalizm T.G. Masaryka. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.

Kilias, J. (2000). Narodowość jako problem naukowy. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.

Kłoskowska, A. (1996). Kultury narodowe u korzeni. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

Kohn, H. (1967). The Idea of Nationalism: A Study in its Origins and Background. New York: Collier Books [pierwsze wydanie 1944].

Matuszewski, I. (1937). Próby syntez. Warszawa: Instytut Wydawniczy Biblioteka Polska.

Meinecke, F. (1970). Cosmopolitanism and the National State. Princeton: Princeton Legacy Library [pierwsze wydanie: Weltburgertum und Nationalstaat: zur Genesis der deutschen Nationalstaaten, 1908].

Ossowski, S. (1946). Analiza socjologiczna pojęcia ojczyzny. Warszawa–Łódź: Biblioteka Myśli Współczesnej [przedruk w: tegoż, Dzieła. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1956. t. 3, s. 201–226].

Ossowski, S. (1966). Więź społeczna i dziedzictwo krwi. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Raciborski, J. (2011). Obywatelstwo w perspektywie socjologicznej. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

Renan, E. (1882). Qu'est-ce qu'une nation? Paris: Calman-Levy.

Snitko, I. (1901). Zarys pojęć o narodzie. Lwów: Drukarnia Władysława Łozińskiego.

Wasilewski, L. (1929). Sprawy narodowościowe w teorii i w życiu. Warszawa–Kraków: Wydawnictwo J. Mortkiewicza i Towarzystwo Wydawnicze w Warszawie.

Wiatr, J.J. (1969). Naród i państwo. Socjologiczne problemy kwestii narodowej. Warszawa: Książka i Wiedza.

Wołpiuk, W.J. (2014). Naród jako pojęcie konstytucyjne. *Studia Iuridica Lublineana*, 22, 371–392.
<https://doi.org/10.17951/sil.2014.22.371>

Znaniecki, F. (1952). *Modern Nationalities. A Sociological Study*. Urbana: University of Illinois Press.

Lech M. Nijakowski Mniejszości narodowe i etniczne oraz imigranci a wielowymiarowe różnicowanie

Babiński, G. (1997). Pogranicze polsko-ukraińskie. Etniczność, różnicowanie religijne, tożsamość. Kraków: Nomos.

Bar-Tal, D. (1993). Przekonania społeczne w czasie nierozwiązywalnych konfliktów, przeł. P. Matyja. *Studia Psychologiczne*, 37(2), 175–198.

Barth, F. (1998). Introduction. W: tegoż (red.), *Ethnic Groups and Boundaries. The Social Organization of Culture Difference* (s. 9–38). Long Grove, IL.: Waveland Press Inc.

Billig, M. (2008). Banalny nacjonalizm, przeł. M. Sekerdej. Kraków: Znak.

Bokszański, Z. (2005). Tożsamości zbiorowe. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

Bourdieu, P. (1991). *Language and Symbolic Power*, przeł. G. Raymond, M. Adamson. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

Bourdieu, P., Wacquant, L.J.D. (2001). *Zaproszenie do socjologii refleksyjnej*, przeł. A. Sawisz, Warszawa: Oficyna Naukowa.

Brubaker, R. (1998). Nacjonalizm inaczej. Struktura narodowa i kwestie narodowe w nowej Europie, przeł. J. Łuczyński. Warszawa–Kraków: Wydawnictwo Naukowe PWN.

Czykwin, E. (2000). Białoruska mniejszość narodowa jako grupa stygmatyzowana. Białystok: Trans Humana.

Doliński, D. (2001). Tożsamość społeczna jako generator stereotypowych sądów o innych. W: M. Kofta, A. Jasińska-Kania (red.), *Stereotypy i uprzedzenia. Uwarunkowania psychologiczne i kulturowe* (s. 130–147). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.

Fraser, A. (2001). *Dzieje Cyganów*, przeł. E. Klekot. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.

Hobsbawm, E., Ranger, T. (red.) (2008). *Tradycja wynaleziona*, przeł. M. Godyń, F. Godyń. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Kubiak, H. (2005). Asymilacja. W: W. Kwaśniewicz i in. (red.), *Encyklopedia socjologii. Suplement* (s. 31–32). Warszawa: Oficyna Naukowa.

Kula, M. (1980). Kilka uwag o asymilacji w świetle doświadczeń latynoamerykańskich. W: H. Kubiak, A.K. Paluch (red.), *Żałożenia teorii asymilacji* (s. 44). Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.

Macrae, C.N., Stangor, Ch., Hewstone, M. (1999). Stereotypy i uprzedzenia, przeł. M. Majchrzak, A.M. Kacmajor, A. Nowak. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.

Motyka, G. (2011). Od rzezi wołyńskiej do akcji „Wisła”. Konflikt polsko-ukraiński 1943–1947. Kraków: Wydawnictwo Literackie.

Mróz, L. (2007). Od Cyganów do Romów. Z Indii do Unii Europejskiej. Warszawa: DIG.

Ossowski, S. (1966). Więź społeczna i dziedzictwo krwi. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Wallerstein, I. (2007). Analiza systemów-światów. Wprowadzenie, przeł. K. Gawlicz, M. Starnawski. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Dialog.

Jarosław Kiliński Kryzys państwa narodowego a Otto Bauera rozwiązanie kwestii narodowej i socjalistyczna federacja

Banac, I. (1988). The National Question in Yugoslavia: Origins, History, Politics. Ithaca-London: Cornell University Press.

Bauer, O. (2000). The Question of Nationalities and Social Democracy, przeł. J. O'Donnell. Mineapolis: University of Minnesota Press.

Bauman, Z. (1994). Ponowoczesne wzory osobowe. W: tegoż, Dwa szkice o moralności ponowoczesnej (s. 7-40). Warszawa: Instytut Kultury.

Bauman, Z. (1995). Wieloznaczność nowoczesna, nowoczesność wieloznaczna, przeł. J. Bauman. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

Brubaker, R. (1996). Nationalism Reframed. Nationhood and the National Question in the New Europe. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511558764>

Brubaker, R. (1998). Nacjonalizm inaczej. Struktura narodowościowa i kwestie narodowe w nowej Europie, przeł. J. Łuczyński. Warszawa-Kraków: Wydawnictwo Naukowe PWN.

Buben, R. (2017). Stát, jeho capacity, státnost a demokratizace. Reflexe nejenom z tzv. třetího světa. W: P. Agha (red.), Budoucnost státu? (s. 191-209). Praha: Academia.

Dunn, J. (red.) (1995). Contemporary Crisis of the Nation-State? Oxford UK - Cambridge Mass.: Blackwell.

Hont, I. (1995). The permanent crisis of a divided mankind: "contemporary crisis of the nation state" in historical perspective. W: J. Dunn (red.), Contemporary Crisis of the Nation-State? (s. 166-231). Oxford, UK - Cambridge Mass.: Blackwell. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9248.1994.tb00011.x>

Hroch, M. (1999). V národním zájmu. Požadavky a cíle evropských národních hnutí devatenáctého století ve srovnávací perspektivě. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.

Jessop, B. (2010). The "return" of the national state in the current crisis of the world market. Capital & Class, 34(1), 38-43. <https://doi.org/10.1177/0309816809353480>

Joppke, Ch. (2017). Is Multiculturalism Dead? Crisis and Persistence in the Constitutional State. Cambridge, UK - Malden: Polity Press.

- Krasner, S.D. (1999). *Sovereignty. Organized Hypocrisy*. Princeton: Princeton University Press.
<https://doi.org/10.1515/9781400823260>
- Lenin, W.I. (1949). O prawie narodów do samostanowienia. W: tegoż, *Dzieła wybrane*, t. 1 (s. 788-844). Warszawa: Książka i Wiedza.
- Lipset, S.M. (1963). *The First New Nation*. New York: Basic Books.
- Lipset, S.M., Rokkan S. (red.) (1967). *Party Systems and Voter Alignments*. New York: Free Press.
- Mann, M. (1986). *The Sources of Social Power*, t. 1: *A History of Power from the Beginning to A.D. 1760*. Cambridge-New York: Cambridge University Press.
<https://doi.org/10.1017/CBO9780511570896>
- Migdal, J.S. (2001). *State in Society. Studying How States and Societies Transform and Constitute One Another*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511613067>
- Mirsky, G.I. (1997). *On Ruins of Empire: Ethnicity and Nationalism in the Former Soviet Union*. Westport, Conn. - London: Greenwood Press. <https://doi.org/10.5040/9798400693076>
- Raciborski, J. (2010). Obywatel i państwo. *Zarządzanie Publiczne*, 2(12), 83-96.
- Raciborski, J. (2024). *Klasyczne teorie państwa a doświadczenie czasów najnowszych*. W: J. Raciborski, P. Sadura (red.), *O mocy i niemocy współczesnego państwa polskiego*. Kraków: Universitas.
- Rindlisbacher, S. (2025). *Borders in Red. Managing Diversity in the Early Soviet Union*. Ithaca-London: Cornell University Press. <https://doi.org/10.1353/book.129297>
- Rychlík, J. (1998). *Češi a Slováci ve 20. století. Česko-slovenské vztahy 1945-1992*. Bratislava: Academic Electronic Press.
- Tilly, Ch. (red.) (1975). *The Formation of National States in Europe*. Princeton: Princeton University Press.
- Tyszka, K. (2013). *Schyłki, upadki, zmierzchy. O losach idei kryzysu w myśli dwudziestowiecznej*. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
<https://doi.org/10.31338/uw.9788323514008>
- Weber, M. (1985). "Obiektywność" poznania w naukach społecznych, przeł. M. Skwieciński. W: A. Chmielecki i in. (oprac.), *Problemy socjologii wiedzy* (s. 45-100). Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Weber, M. (1998). *Polityka jako zawód i powołanie*, przeł. A. Kopacki. W: tegoż, *Polityka jako zawód i powołanie* (s. 55-110). Kraków-Warszawa: Znak - Fundacja im. Stefana Batorego.
- Wiatr, J.J. (1970). *Naród i państwo. Socjologiczne problemy kwestii narodowej*. Warszawa: Książka i Wiedza.
- Willke, H. (2007). *Tragedia państwa. Prolegomena do teorii państwa i policentrycznego społeczeństwa*. *Zarządzanie Publiczne*, 1, 127-140.
- Zielonka, J. (2007). *Europe as Empire. The Nature of the Enlarged European Union*. Oxford: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/0199292213.001.0001>

**Sławomir Łodziński Obywatele polscy i cudzoziemcy w świetle wyników
Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań w Polsce z 2021 roku.
Liczebność, charakter demograficzno-społeczny, konsekwencje polityczne**

Acquisition of citizenship statistics (2023). Eurostat https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Acquisition_of_citizenship_statistics&oldid=667703 (dostęp 28.03.2025).

Beręsewicz, M. (2023). Ilu jest w Polsce cudzoziemców? Ujęcie statystyczne i ekonomiczne. W: M. Świtoński (red.), Migracje - historia i teraźniejszość (s. 35-49). Poznań: Polska Akademia Nauk Oddział w Poznaniu.

Beręsewicz, M., Gudaszewski, G., Szymkowiak, M. (2019). Estymacja liczby cudzoziemców w Polsce z wykorzystaniem metody capture-recapture. Wiadomości Statystyczne. The Polish Statistician, 10(64), 7-35. <https://doi.org/10.5604/01.3001.0013.7589>

Biernath, M. (2008). Różnorodność integracji - jej wymiary i mechanizmy. W: A. Grzymała-Kazłowska, S. Łodziński (red.), Problemy integracji imigrantów. Koncepcje, badania, polityki (s. 180-206). Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.

Conference of European Statisticians Recommendations for the 2020 Censuses of Population and Housing (2015). United Nations, New York-Geneva.

Fouka, V. (2024). State Policy and Immigrant Integration. Annual Review of Political Science, 27, 25-46. <https://doi.org/10.1146/annurev-polisci-051921-102651>.

Gołata, E. (2018). Koniec ery tradycyjnych spisów ludności. Poznań: Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu. <https://doi.org/10.18559/978-83-66199-11-8>

Gońda, M., Leszczyński, K., Łodziński, S. (2024). Obywatelstwo i repatriacja. W: M. Lesińska, A. Górny, K. Podgórska, B. Solga, A. Trąbka (red.), Polityka migracyjna Polski w opiniach aktorów instytucjonalnych. Raport z badania (s. 101-113). Warszawa: Komitet Badań nad Migracjami PAN.

Górny, A., Koryś, P. (red.) (2007). Obywatelstwo wielokrotnego wyboru. Interdyscyplinarne ujęcie kwestii podwójnego obywatelstwa w Polsce. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.

Grot, K., Kaźmierkiewicz, P. (red.) (2015). Polska wobec nowych obywateli. Ewaluacja funkcjonowania systemu nadawania obywatelstwa polskiego. Warszawa: Instytut Spraw Publicznych.

Lesińska, M., Górny, A., Podgórska, K., Solga, B., Trąbka, A. (red.) (2024). Polityka migracyjna Polski w opiniach aktorów instytucjonalnych. Raport z badania. Warszawa: Komitet Badań nad Migracjami PAN.

Ludność. Stan i struktura demograficzno-społeczna - NSP 2002 (2003). <https://stat.gov.pl/spisy-powszechne/narodowe-spisy-powszechne/narodowy-spis-powszechny-2002/ludnosc-stand-i-struktura-demograficzno-spoeczna-nsp-2002,4,1.html> (dostęp 28.03.2025).

Ludność. Stan i struktura demograficzno-społeczna. Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011 (2013). Główny Urząd Statystyczny. <https://doi.org/10.59139/ws.2013.03.3>

Measuring Migration in a Census. Select Topics in International Censuses (2019). US Census Bureau, February.

Migracje zagraniczne na pobyt czasowy - wyniki NSP 2021 (2023). Główny Urząd Statystyczny, 31 sierpnia.

"Odzyskać kontrolę. Zapewnić bezpieczeństwo". Kompleksowa i odpowiedzialna strategia migracyjna Polski na lata 2025-2030 (2024). Załącznik do uchwały nr 120 Rady Ministrów z dnia 15 października 2024 r. Kancelaria Rady Ministrów, 15 października.

Pachocka, M., Strzelecki, P. (2025). Polska polityka migracyjna - pomiędzy oficjalną strategią a rzeczywistością. Gazeta SGH. 14 lutego. <https://gazeta.sgh.waw.pl/meritum/polska-polityka-migracyjnapomiedzy-oficjalna-strategia-rzeczywistoscia> (dostęp 28.03.2025).

Pawlak, M. (2018). Polityki publiczne wobec migracji. W: J. Kwaśniewski (red.), Nauki o polityce publicznej. Monografia dyscypliny (s. 288-311). Warszawa: Instytut Profilaktyki Społecznej i Resocjalizacji UW.

Polityka migracyjna Polski - diagnoza stanu wyjściowego (2020). Warszawa: Zespół do Spraw Migracji, Departament Analiz i Polityki Migracyjnej MSWiA.

Polityka migracyjna Polski - stan obecny i postulowane działania (2012). Warszawa: Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, Departament Polityki Migracyjnej.

Populacja cudzoziemców w Polsce w czasie COVID-19 (2020). Główny Urząd Statystyczny.

Pudzianowska, D. (2015). O istocie instytucji prawnej obywatelstwa. Studia BAS, 4(44), 9-37.

Raciborski, J. (2011). Obywatelstwo w perspektywie socjologicznej. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN. Rocznik demograficzny (2024). Główny Urząd Statystyczny.

Stan i struktura demograficzno-społeczna i ekonomiczna ludności Polski w świetle wyników NSP 2021 (2023). Główny Urząd Statystyczny.

Stan i struktura demograficzno-społeczna i ekonomiczna ludności Polski w świetle wyników NSP 2021. Tablice w formacie XLSX (2023). Główny Urząd Statystyczny.

Strzelecki, P., Kluza, S. (2024). Polska polityka migracyjna. Uwarunkowania i rekomendacje. Warszawa: Fundacja Przyjazny Kraj.

Turlejski, M., Abramowska-Kmon, A., Batorski, D., Salamońska, J., Rakocy, K., Wojdat, M., Cześnik, M., Marczewski, P. (2023). Czy wiemy, ile nas jest? O potrzebie reformy sposobu pomiaru liczebności i struktury populacji. Warszawa: Fundacja im. Stefana Batorego i Unia Metropolii Polskich im. Pawła Adamowicza.

UN (1949). Population Census Methods. New York: Statistical Office of the United Nations.

Ustawa z dnia 2 kwietnia 2009 r. o obywatelstwie polskim (2012). Dz.U. 2012 poz. 161, tekst jednolity Dz.U. z 2023 poz. 1989. <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu20120000161> (dostęp 28.03.2025).

Ustawa z dnia 12 grudnia 2013 r. o cudzoziemcach (2013). Dz.U. 2013 poz. 1650, tekst jednolity Dz.U. z 2024 poz. 769, 1222, 1688. <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu20130001650> (dostęp 28.03.2025).

Villalobos, C., Morel, M.J., Treviño, E. (2021). What is a "good citizen"? A systematic literature review. W: E. Treviño, D. Carrasco, E. Claes, K. Kennedy (red.), Good Citizenship for the Next Generation. A Global Perspective Using IEA ICCS 2016 Data (s. 13-32). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-030-75746-5_2

Wytyczne do samospisu w Narodowym Spisie Powszechnym (2021). https://spis.gov.pl/wp-content/uploads/2021/03/NSP2021_Wytyczne-do-samospisu_20210311_jezyk-polski.pdf (dostęp 28.03.2025).

Tomasz Rawski Naród na ścianach. Sztuka uliczna o tematyce wojennej we współczesnej Armenii

Anderson, B. (1997). Wspólnoty wyobrażone. Rozważania o źródłach i rozprzestrzenianiu się nacjonalizmu, przeł. S. Amsterdamski. Kraków: Znak.

Armenians Today (2016). Image of Artsakh hero Robert Abajyan on one of the walls of Yerevan State University. 27.09.2016. <https://old.hayernaysor.am/en/archives/211396> (dostęp 14.03.2025).

Artlabyerevan (2014). Neocolonialism and Armenia. <https://www.artlabyerevan.org/en/1501353253> (dostęp 14.03.2025).

Artmika (2010). "Suicide soldier" (graffiti in Yerevan). <https://unzipped.blogspot.com/2010/08/suicidesoldier-graffiti-in-yerevan.html?m=0> (dostęp 14.03.2025).

Assmann, J. (2008). Communicative and cultural memory. W: A. Erll, A. Nunning (red.), Cultural Memory Studies. An International and Interdisciplinary Handbook (s. 109-118). Berlin: De Gruyter. <https://doi.org/10.1515/9783110207262.2.109>

Billig, M. (2008). Banalny nacjonalizm, przeł. M. Sekerdej. Kraków: Znak.

Broers, L. (2019). Armenia and Azerbaijan. Anatomy of a Rivalry. Edinburgh: Edinburgh University Press. <https://doi.org/10.3366/edinburgh/9781474450522.001.0001>

Connerton, P. (2021). Jak społeczeństwa pamiętają, przeł. M. Napiórkowski, Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.

Derlugian, G., Hovhannisyan, R. (2022). The post-Soviet revolution in Armenia: Victory, defeat and possible future. W: J. Goldstone, L. Grinin, A. Korotayev (red.), Handbook of Revolutions in the 21st Century (s. 899-922). Cham: Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-030-86468-2_35

Edensor, T. (2004). Tożsamość narodowa, kultura popularna i życie codzienne, przeł. A. Sadza. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Geukjian, O. (2012). Ethnicity, Nationalism and Conflict in the South Caucasus. London: Ashgate.

Gillis, J.R. (1994). Memory and identity: The history of a relationship. W: J.R. Gillis (red.), Commemorations: <https://doi.org/10.1515/9780691186658>

The Politics of National Identity (s. 3-24). Princeton: Princeton University Press.

Hakaharvac (2016). #NK-Peace. 7.04.2016. <https://www.facebook.com/photo?fbid=584534921710841&set=a.100357026795302> (dostęp 14.03.2025).

Hobsbawm, E., Ranger, T. (2008). Tradycja wynaleziona, przeł. F. Godyń. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.

- Jaskułowski, K. (2012). Wspólnota symboliczna. W stronę antropologii nacjonalizmu. Gdańsk: Wydawnictwo Naukowe Katedra.
- Kilias, J. (2004). Wspólnota abstrakcyjna. Zarys socjologii narodu. Warszawa: Instytut Filozofii i Socjologii PAN.
- Krzysztań, B. (2021). Pamięć, polityczność, władza. Reprezentacje pamięci zbiorowej w Gruzji, Armenii, Górskim Karabachu i Abchazji. Toruń: Wydawnictwo Naukowe UMK.
<https://doi.org/10.12775/978-83-231-4687-2>
- Lim, J.-H. (2025). Victimhood Nationalism: History and Memory in a Global Age. New York: Columbia University Press. <https://doi.org/10.7312/lim-21689>
- Malinova, O. (2021). Politics of memory and nationalism. Nationalities Papers, 49(6), 997-1007.
<https://doi.org/10.1017/nps.2020.87>
- Marutyan, H. (2009). Iconography of Armenian Identity. The Memory of Genocide and the Karabagh Movement. Yerevan: Gitutyun.
- Moses, D. (2022). Partisan history and the East European region of memory. W S. Lewis, J. Olick, J. Wawrzyniak, M. Pakier (red.), Regions of Memory. Transnational formations (s. 101-138). Cham: Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1007/978-3-030-93705-8_5
- Olick, J.K. (1998). Memory and the nation: Continuities, conflicts and transformations. Social Science History, 22(4), 377-387. <https://doi.org/10.1017/S0145553200017880>
- Rawski, T., Manucharyan, N. (2025). Reinforcers and challengers: War-related street art in contemporary Poland and Armenia. W: Ch. Horvath, T. Rawski (red.), Pathways to Agonism. Disputed Territories Memory (s. 86-119). Leiden: Brill Publishing.
https://doi.org/10.1163/9789004736887_005
- Rindlisbacher, S. (2024). Armenia and Nagorno-Karabakh. The history of an unsettling relationship. Studia Socjologiczno-Polityczne, 1(20), 171-186.
- Saryusz-Wolska, M., Wawrzyniak, J., Wóycicka, Z. (2022). New constellations of mnemonic wars: An introduction. Memory Studies, 15(6), 1275-1288. <https://doi.org/10.1177/17506980221133733>
- Smith, A.D. (2009). Kulturowe podstawy narodów, przeł. W. Usakiewicz. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Marta Bucholc Prawne dylematy deliberacji w minipublicznościach. Między metodologią a demokracją

- Adams, R. (2001). GOP, businesses rewrite the regulatory playbook. CQ Weekly, 59(18), 990-994.
- Anderson, E. (2009). Democracy: Instrumental vs. non-instrumental value. W: T. Christiano, J. Christman (red.), Contemporary Debates in Political Philosophy (s. 213-227). Malden: Wiley-Blackwell. <https://doi.org/10.1002/9781444310399.ch12>
- Bierbrauer, G. (1994). Toward an understanding of legal culture: Variations in individualism and collectivism between Kurds, Lebanese, and Germans. Law & Society Review, 28(2), 243-264.
<https://doi.org/10.2307/3054146>

- Birkinshaw, P. (2006). Freedom of information and openness: Fundamental human rights? *Administrative Law Review*, 58(1), 177-218.
- Bradley, A.W., Ewing, K. (2007). *Constitutional and Administrative Law*. Harlow: Pearson Education.
- Breen, C. (2003). The role of NGOs in the formulation of and compliance with the Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on Involvement of Children in Armed Conflict. *Human Rights Quarterly*, 25, 453-481. <https://doi.org/10.1353/hrq.2003.0012>
- Brown, M. (2018). Deliberation and representation. W: A. Bächtiger, J.S. Dryzek, J. Mansbridge, M. Warren (red.), *The Oxford Handbook of Deliberative Democracy* (s. 171-186). Oxford: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780198747369.013.58>
- Culver, K., Howe, P. (2008). Calling all citizens: The challenges of public consultation. *Canadian Public Administration*, 47(1), 52-75. <https://doi.org/10.1111/j.1754-7121.2004.tb01970.x>
- Dahl, R.A. (1995). *Demokracja i jej krytycy*, przeł. S. Amsterdamski. Warszawa-Kraków: Fundacja im. Stefana Batorego.
- De Santo, E.M. (2016). Assessing public "participation" in environmental decision-making: Lessons learned from the UK Marine Conservation Zone (MCZ) site selection process. *Marine Policy*, 64, 91-101. <https://doi.org/10.1016/j.marpol.2015.11.003>
- Elster, J., Przeworski, A. (1998). *Deliberative Democracy*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9781139175005>
- Elstub, S., Escobar, O. (2017). Forms of Mini-publics: An introduction to deliberative innovations in democratic practice. *New Democracy*. Research and Development Note, 4, <https://www.newdemocracy.com.au/2017/05/08/forms-of-mini-publics/> (dostęp 02.07.2025).
- Fishkin, J.S. (1991). *Democracy and Deliberation*. New Directions for Democratic Reform. New Haven-London: Yale University Press.
- Freeman, J. (2000). The private role in the public governance. *New York University Law Review*, 75, 543-673.
- Goodin, R. (2008). *Innovating Democracy: Democratic Theory and Practice After the Deliberative Turn*. Oxford: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199547944.001.0001>
- Ingham, S., Levin, I. (2019). Can deliberative minipublics influence public opinion? Theory and experimental evidence. *Political Research Quarterly*, 71(3), 654-667. <https://doi.org/10.1177/1065912918755508>
- Jones, R.A. (1999). *The Development of Durkheim's Social Realism*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511488818>
- Kateb, G. (2003). Democratic individualism and its critics. *Annual Review of Political Science*, 6(1), 275-305. <https://doi.org/10.1146/annurev.polisci.6.121901.085719>
- Langbein, J.H. (1985). The German advantage in civil procedure. *The University of Chicago Law Review*, 52(4), 823-866. <https://doi.org/10.2307/1599518>
- Levy, R., Orr, G. (2017). *The Law of Deliberative Democracy*. London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315890159>
- Luhmann, N. (2014). *A Sociological Theory of Law*. London: Routledge.

Luhmann, N., Maus, H. (1969). Legitimation durch verfahren. Soziologische Texte. Luchterhand: Neuwied am Rhein.

McLaverty, P. (2009). Is deliberative democracy the answer to representative democracy's problems? A consideration of the UK government's programme of citizens' juries. *Representation*, 45(4), 379-389. <https://doi.org/10.1080/00344890903236957>

Marshall, P. (2017). The law of deliberative democracy. *International Journal of Constitutional Law*, 15(3), 872-875 <https://doi.org/10.1093/icon/mox066>

Mulligan, T. (2018). Plural voting for the twenty-first century. *The Philosophical Quarterly*, 68(271), 286-306. <https://doi.org/10.1093/pq/pqx046>

Nelken, D. (2004). Using the concept of legal culture. *Australian Journal of Legal Philosophy*, 29, 1-28.

Onuoha, R.A. (2007). Discriminatory property inheritance under customary law in Nigeria: NGOs to the rescue. *International Journal of Not-for-Profit Law*, 10(2), 79.

Orr, G. (2013). Deliberation and electoral law. *Election Law Journal*, 12(4), 421-434. <https://doi.org/10.1089/elj.2013.0196>

Raciborski, J. (2011). Obywatelstwo w perspektywie socjologicznej. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

Rodotà, S. (2009). Data protection as a fundamental right. W: S. Gutwirth, Y. Pouillet, P. De Hert, C. de Terwangne, S. Nouwt (red.), *Reinventing Data Protection?* Dordrecht: Springer. https://doi.org/10.1007/978-1-4020-9498-9_3

Rottleuthner, H. (1989). A purified sociology of law: Niklas Luhmann on the autonomy of the legal system. *Law & Society Review*, 23(5), 779-797. <https://doi.org/10.2307/3053763>

Ryngaert, C., Wessel, R., Prévost, D. i in. (2019). Global constitutionalism: Editorial introduction. *Netherlands International Law Review*, 66, 191-195. <https://doi.org/10.1007/s40802-019-00138-2>

Siu, A., Przybylska, A. (2010). Deliberative democracy in Poland: Engaging the citizens of Poznan through the first Polish Deliberative Polling® project. W: APSA (American Political Science Association) 106th Meeting. Washington DC, 2-5 September 2010. Washington DC: APSA Annual Meeting Paper.

Smith, G. (2009). Revitalising politics through democratic innovation? *Representation*, 45(3), 259-264. <https://doi.org/10.1080/00344890903129475>

Tarlock, A.D. (1992). The role of non-governmental organizations in the development of international environmental law. *Chicago-Kent Law Review*, 68, 61-76. https://doi.org/10.1163/9789004637627_009

Teubner, G. (red.) (1997). *Global Law without a State*. Aldershot: Dartmouth.

Thies, B. (2012). *Co-Gruppen-Demokratie: Vorüberlegungen und Skizze zu einer institutionellen Demokratisierung moderner Gesellschaften*. Wiesbaden: Springer-Verlag. <https://doi.org/10.1007/978-3-531-19436-3>

Waśkiewicz, A. (2014). Jak bardzo demokratyczna może być demokracja przedstawicielska? Deliberacja, reprezentacja grupowa i paradoksy idei reprezentacji. *Studia Socjologiczno-Polityczne. Seria Nowa*, 1(1), 11-40.

Waśkiewicz, A. (2020). The Idea of Political Representation and Its Paradoxes. Bern: Peter Lang Internationalen Verlag. <https://doi.org/10.3726/b16311>

Weber, M. (2002). Gospodarka i społeczeństwo. Zarys socjologii rozumiejącej. Tłum. D. Lachowska. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

Renata Siemieńska Inicjatywy obywatelskie w zmieniającym się społeczeństwie demokratycznym – porównania międzykulturowe. Wybrane przykłady

Almond, G.A., Verba, S. (1980). The Civic Culture Revisited. Boston, MA: Little Brown.

Bacchi, C.L. (2003). Dyskryminacja: kto jest odpowiedzialny? W: R. Siemieńska (red.), Aktorzy życia publicznego. Płeć jako czynnik różnicujący (s. 51-73). Tłum. P. Rogala. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.

Barnes, S., Kasse, M. (red.) (1979). Political Action. Beverly Hills-London: Sage Publications.

Błaszczak, B.M. (2025). Populizm w literaturze światowej: jego istota, źródła i wybrane skutki w sferze gospodarki. Ekonomista. <https://doi.org/10.52335/ekon/200858>

Bourdieu, P. (2004). Dominacja męska. Warszawa: Oficyna Naukowa.

Burns, N., Scholzman, K.L., Verba, S. (2001). The Private Roots of Public Action. Gender, Equality, and Political Participation. Cambridge-London: Harvard University Press.

CBOS (2011). Social Activities in Civic Social Organizations. Warszawa: CBOS.

Dalton, R.J. (2002). Citizens Politics. Public Opinion and Political Parties in Advanced Industrial Democracies. Chatham, NJ: Chatman House Publishers.

Dolińska, A. (2023). Czas wolny i uczestnictwo w kulturze - o potrzebach społeczno-kulturalnych ukraińskich uchodźczyń w Polsce. Raport z badania. Warszawa: Instytut Spraw Publicznych.

Flash Eurobarometer 373 (2013). Europeans' Engagement in Participatory Democracy; <https://pollux-fid.de/r/gesis-ZA5889> (dostęp 5.04.2025).

Freise, M., Hallmann, T. (2014). Modernizing Democracy. Associations and Associating in the 21st Century. New York: Springer. <https://doi.org/10.1007/978-1-4939-0485-3>

Grzymała-Kazłowska, A. (2008). Konstruowanie "innego". Wizerunki imigrantów w Polsce. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.

Grzymała-Kazłowska, A. (2021). Attitudes to the new ethnic diversity in Poland: Understanding contradictions and variations in a context of uncertainty and insecurity. Polish Sociological Review, 214(2), 241-260.

Hoffmann-Lange, U. (2024). The global development of value orientations, political support and democracy since the 1990s. Frontiers in Political Science, 6; <https://www.frontiersin.org/journals/political-science/articles/10.3389/fpos.2024.1323464> (dostęp 12.07.2025). <https://doi.org/10.3389/fpos.2024.1323464>

Inglehart, R. (1977). Silent Revolution. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Inglehart, R. (1997). *Modernization and Postmodernization*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
<https://doi.org/10.1515/9780691214429>

Inglehart, R. (2004). *Human Beliefs and Values*. México City: Siglio XXI Editores.

Inglehart, R. i in. (2010). *Changing Human Belief and Values 1981-2007*. México City: Siglo XXI Editores.

Inglehart, R., Basañez, M., Moreno, A. (1998). *Human Values and Beliefs*. Ann Arbor: The University of Michigan Press. <https://doi.org/10.3998/mpub.14858>

Inglehart, R., Norris, P. (2003). *Rising Tide*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
<https://doi.org/10.1017/CBO9780511550362>

Inglehart, R., Siemienińska, R. (1988). Changing values and political satisfaction in Poland and the West. *Government and Opposition*, 23(4), 440-457. <https://doi.org/10.1111/j.1477-7053.1988.tb00097.x>

Inglehart, R., Welzel, C. (2005) *Modernization, Cultural Change, and Democracy*. Cambridge: Cambridge University Press.

Jaquette, J.S., Wolchik, S. (red.) (1998). *Women and Democracy: Latin America and Central Eastern Europe*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press. <https://doi.org/10.56021/9780801858376>

Klon/Jawor (2023). *Ufamy, ale... Polki i Polacy o organizacjach pozarządowych. Sprawozdanie z badań*. <https://fakty.ngo.pl/raporty/ufamy-ale-polki-i-polacy-o-organizacjach-pozarzadowych- raport-zbadan-2023> (dostęp 12.07.2025).

Kokot, M., Jedlicka, P., Nikolov, K. (2024). *Pomoc dla Ukrainy*. Gazeta Wyborcza, 29 listopada.

Korolczuk, E., Graff, A. (2018). Gender as "Ebola from Brussels": The anti-colonial frame and the rise of illiberal populism. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 43(4), 797-821.
<https://doi.org/10.1086/696691>

Lehmann, A. (2025). *Wielki test wiedzy o Unii Europejskiej. Euroentuzjazm Polaków wyższy niż unijna średnia*. Gazeta Wyborcza. https://wyborcza.pl/7,75399,31879354,wielki-test-wiedzy-o-unii-europejskiej-wejscie-polski-do-ue.html?do_w=167&do_v=1138&do_st=PP&do_sid=291&do_a=291#S.related-K.C-B.1-L.4.zw. (dostęp 4.04.2025).

Nevitte, N. (1996). *The Decline of Difference*. Peterborough: Broadview Press.

Norris, P. (2022). *In Praise of Skepticism. Trust but Verify*. New York: Oxford University Press.
<https://doi.org/10.1093/oso/9780197530108.001.0001>

Penn, S. (2003.). *Podziemie kobiet*. Tłum. H. Jankowska. Warszawa: Rosner & Wspólnicy.

Przeworski, A. (2009). Self-government in our times. *Annual Review of Political Science*, 12, 71-92.
<https://doi.org/10.1146/annurev.polisci.062408.120543>

Putnam, R. (1993). *Making Democracy Work*. Princeton: Princeton University Press.

Raciborski, J. (2011). *Obywatelstwo w perspektywie socjologicznej*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.

Rucht, D. (2010). Rosnące znaczenie polityki protestu. W: R.J. Dalton, H.D. Klingemann (red.), *Zachowania polityczne*, t. 2 (s. 349-369). Tłum. A. Brzóska. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

- Rueschemeyer, M. (2008). Women's participation in post-communist politics. W: Sh.L. Wolchik, J.L. Curry (red.), Central and East European Politics. From Communism to Democracy (s. 151-168). Lanham: Rowman & Littlefield.
- Sartori, G. (1994)., Teoria demokracji. Tłum. P. Amsterdamski, D. Grinberg. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Schmitter, Ph.C. (1998). Contemporary democratization. The prospects for women. W: J.S. Jaquette, Sh. Wolchik (red.), Women and Democracy. Latin America and Eastern Europe (s. 222-233). Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- Siemieńska, R. (1996). Gendered perceptions: Women in the labour market in Poland. Women's History Review, 5(4), 553-566. <https://doi.org/10.1080/09612029600200130>
- Siemieńska, R. (1999). Rola rodziny w sferze życia prywatnego i publicznego. Akceptowane modele i czynniki je kształtujące. W: J. Miluska, P. Boski (red.), Męskość - kobiecość w perspektywie indywidualnej i kulturowej (s. 208-222). Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Psychologii PAN.
- Siemieńska, R. (2014). Two decades of participatory democracy in Poland. W: M. Freise, T. Hallmann (red.), Modernizing Democracy. Associations and Associating in the 21st Century (s. 145-155). New York: Springer. https://doi.org/10.1007/978-1-4939-0485-3_12
- Siemieńska, R. (2015). Aktywność obywatelska i jej uwarunkowania - porównania międzykulturowe. W: M. Lewicki i in. (red.), Socjologia społecznienia (s. 281-301). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Stiglitz, J. (2015). Cena nierówności. Tłum. R. Mitoraj. Warszawa: Wydawnictwo Krytyki Politycznej.
- Stolle, D. (2010). Kapitał społeczny. W: R.J. Dalton, H.D. Klingemann (red.), Zachowania polityczne (s. 281-305), t. 2. Tłum. A. Brzóska. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Tarrow, S. (1996). Power in Movement. New York: Cambridge University Press.
- Verba, S., Schlozman, K.L., Brady, H.E. (1995). Voice and Equality. Civic Voluntarism in American Politics. Cambridge, MA: Harvard University Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctv1pnc1k7>
- Vianello, M., Moore, G. (red.) (2004). Women and Men in Political and Business Elites: A Comparative Study in the Industrialized World. London: SAGE. <https://doi.org/10.4135/9781446211830>
- Wejnert, B., Spencer, M., Drakulic, S. (red.) (1996). Women in post-communism (Research on Russia and Eastern Europe, vol. 2). Emerald Publishing.
- Walzer, M. (1995). The idea of civil society. W: M. Walzer, Toward of Global Civil Society (s. 7-27). New York: Bergham Books. <https://doi.org/10.3167/9781571810540>
- Welzel, Ch., Inglehart, R. (2009). Political culture, mass beliefs, and value change. W: Ch. Haerpfer i in. (red.), Democratization (s. 134-157). Oxford: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/hepl/9780198732280.003.0009>
- Wolchik, S.L., Curry, J.L. (2008). Central and East European Politics. From Communism to Democracy. Lanham: Rowman & Littlefield.
- Young, I.M. (1990). The ideal of community and the politics of difference. W: L. Nicholson (red.), Feminism/ Postmodernism (s. 300-323). New York: Routledge.

Wojciech Rafałowski **Teoretyczne i metodologiczne wyzwania stojące przed badaczami elit politycznych w latach 20. XXI wieku**

Abbott, A. (1995). Sequence analysis: New methods for old ideas. *Annual Review of Sociology*, 21(1), 93-113. <https://doi.org/10.1146/annurev.so.21.080195.000521>

Abbott, A., Tsay, A. (2000). Sequence analysis and optimal matching methods in sociology: Review and prospect. *Sociological Methods & Research*, 29(1), 3-33.
<https://doi.org/10.1177/0049124100029001001>

Allen, N., Magni, G., Searing, D., Warncke, P. (2020). What is a career politician? Theories, concepts, and measures. *European Political Science Review*, 12(2), 199-217.
<https://doi.org/10.1017/S1755773920000077>

Allen, P. (2014). Bring in the professionals: How pre-parliamentary political experience affects political careers in the House of Commons. [Thesis] (niepublikowane).

Allen, P., Cowley, P. (2018). The rise of the professional politician? W: C. Leston-Bandeira, L. Thompson (red.), *Exploring Parliament* (s. 221-230). Oxford: Oxford University Press.
<https://doi.org/10.1093/hepl/9780198788430.003.0021>

Barrie, D., Gibbins, R. (1989). Parliamentary careers in the Canadian Federal State. *Canadian Journal of Political Science/Revue Canadienne de Science Politique*, 22(1), 137-145.
<https://doi.org/10.1017/S0008423900000871>

Binderkrantz, A.S., Nielsen, M.K., Pedersen, H.H., Tromborg, M.W. (2020). Pre-parliamentary party career and political representation. *West European Politics*, 43(6), 1315-1338.
<https://doi.org/10.1080/01402382.2019.1643597>

Boldrini, M., Grimaldi, S. (2023). Political careers and stability in Office of Regional Ministers in Italy. *Regional & Federal Studies*, 1-28. <https://doi.org/10.1080/13597566.2023.2268524>

Borchert, J. (2003). Professional politicians: Towards a comparative perspective. W: J. Borchert, J. Zeiss (red.), *The Political Class in Advanced Democracies: A Comparative Perspective* (s. 1-25). Oxford: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/0199260362.003.0001>

Bozóki, A. (2003). Theoretical interpretations of elite change in East Central Europe. W: *Elite Configurations at the Apex of Power* (s. 215-247). Leiden: Brill.
https://doi.org/10.1163/9789047401742_009

Brzeziecki, A. (2023). *Betonowy umysł. Historia twardogłowych towarzyszy z PZPR*. Kraków: Wydawnictwo Literackie.

Brzinsky-Fay, C., Kohler, U., Luniak, M. (2006). Sequence analysis with Stata. *The Stata Journal*, 6(4), 435-460. <https://doi.org/10.1177/1536867X0600600401>

Cairney, P. (2007). The professionalisation of MPs: Refining the "politics facilitating" explanation. *Parliamentary Affairs*, 60(2), 212-233. <https://doi.org/10.1093/pa/gsm006>

Chrobaczyńska-Plucińska, E. (2020a). Posłanki w organach ustawodawczych 1944/45-1956. Cechy socjopolityczne i aktywność poselska. W: Ł. Tomczak, K. Zawadzka-Witt (red.), *Kobiety w wyborach. Wybory kobiet* (s. 59-78). Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego.

Chrobaczyńska-Plucińska, E. (2020b). Profesorki w sejmach PRL. przyczynek do badań subiektywnego poczucia sprawczości. *Studia Politologica*, 24, 108-121. <https://doi.org/10.24917/20813333.24.8>

Dahl, R. (1971). *Polyarchy: Participation and Opposition*. New Haven: Yale University Press.

Etzioni-Halévy, E. (red.) (1997). *Classes and Elites in Democracy and Democratization*. New York: Garland.

Frentzel-Zagórska, J., Wasilewski, J. (2000). *The Second Generation of Democratic Elites in Central and Eastern Europe*. Warszawa: Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk.

Higley, J., Pakulski, J. (1992). Revolution and elite transformation in Eastern Europe. *Australian Journal of Political Science*, 27, 104-119. <https://doi.org/10.1080/00323269208402184>

Jun, U. (2003). Great Britain: From the prevalence of the amateur to the dominance of the professional politician. W: J. Borchert, J. Zeiss (red.), *The Political Class in Advanced Democracies: A Comparative Perspective* (s. 164-186). Oxford: Oxford University Press.
<https://doi.org/10.1093/0199260362.003.0009>

Kaiser, A., Fischer, J. (2009). Linkages between parliamentary and ministerial careers in Germany, 1949- 2008: The Bundestag as recruitment pool. *German Politics*, 18(2), 140-154.
<https://doi.org/10.1080/09644000902878522>

King, A. (1981). The rise of the career politician in Britain - and its consequences. *British Journal of Political Science*, 11(3), 249-285. <https://doi.org/10.1017/S0007123400002647>

Kountouri, F. (2018). Patterns of renewal and continuity in parliamentary elites. The Greek MPs from 1996 to 2015. *The Journal of Legislative Studies*, 24(4), 568-586.
<https://doi.org/10.1080/13572334.2018.1547947>

Kwiatkowska, A. (2006). Charakterystyka społeczno-demograficzna polskiej elity rządowej 1997-2004. W: J. Raciborski (red.), *Elity rządowe III RP. Portret socjologiczny* (s. 51-72). Warszawa: Trio.

Mączak, A. (2002). *Rządzący i rządzeni. Władza i społeczeństwo w Europie wczesnonowożytnej*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Semper.

Michels, R. (1962) [1915]. *Political Parties: A Sociological Study of the Oligarchical Tendencies of Modern Democracy*. New York: Free Press.

Mills, C.W. (1956). *The Power Elite*. New York: Oxford University Press. Mosca, G. (1939). *The Ruling Class*. New York: McGraw-Hill.

Müller-Rommel, F., Kroeber, C., Vercesi, M. (2020). Political careers of ministers and prime ministers. W: R.B. Andeweg i in. (red.), *The Oxford Handbook of Political Executives* (s. 229-250). Oxford: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780198809296.013.11>

Needleman, S.B., Wunsch, C.D. (1970). A general method applicable to the search for similarities in the amino acid sequence of two proteins. *Journal of Molecular Biology*, 48(3), 443-453.
[https://doi.org/10.1016/0022-2836\(70\)90057-4](https://doi.org/10.1016/0022-2836(70)90057-4)

Norris, P., Lovenduski, J. (1994). *Political Recruitment: Gender, Race and Class in the British Parliament*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511598609>

- Ohmura, T., Bailer, S., Meißner, P., Selb, P. (2018). Party animals, career changers and other pathways into parliament. *West European Politics*, 41(1), 169-195.
<https://doi.org/10.1080/01402382.2017.1323485>
- Pareto, V. (1935). *The Mind and Society: A Treatise in General Sociology*. New York: Dover.
- Pareto, V. (1968). *The Rise and Fall of the Elites: An Application of Theoretical Sociology*. Totowa, N.J.: Bedminster Press.
- Payne, J.L. (1980). Show horses & work horses in the United States House of Representatives. *Polity*, 12(3), 428-456. <https://doi.org/10.2307/3234215>
- Raciborski, J. (2006a). Drogi do elity rządowej. W: J. Raciborski (red.), *Elity rządowe III RP. Portret socjologiczny* (s. 73-137). Warszawa: Trio.
- Raciborski, J. (red.) (2006b). *Elity rządowe III RP. Portret socjologiczny*. Wydawnictwo Warszawa: Trio.
- Schobess, R., de Vet, B. (2022). The good, the loyal or the active? MPs' parliamentary performance and the achievement of static and progressive career ambitions in parliament. *European Political Science Review*, 14(4), 600-617. <https://doi.org/10.1017/S1755773922000340>
- Schumpeter, J.A. (1942). *Capitalism, Socialism, and Democracy*. New York: Harper & Bros.
- Semenova, E. (2012). Patterns of parliamentary representation and careers in Ukraine: 1990-2007. *East European Politics and Societies*, 26(03), 538-560. <https://doi.org/10.1177/0888325412439464>
- Siedziako, M. (2020). Kobiety w wyborach do Sejmu PRL. W: Ł. Tomczak, K. Zawadzka-Witt (red.), *Kobiety w wyborach. Wybory kobiet* (s. 27-41). Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego.
- Sokołowski, J.K., Poznański, P. (red.) (2008). *Wybrane aspekty funkcjonowania Sejmu w latach 1997-2007*. Kraków: Krakowskie Towarzystwo Edukacyjne - Oficyna Wydawnicza AFM.
- Stone, L. (1971). Prosopography. *Daedalus*, 46-79.
- Szelenyi, S., Szelenyi, I., Kovach, I. (1995). Sfragmentaryzowane elity węgierskie: krążenie w polityce, reprodukcja w gospodarce. W: I. Szelenyi, D. Treiman, E. Wnuk-Lipiński (red.), *Elity w Polsce, w Rosji i na Węgrzech. Wymiana czy reprodukcja?* (s. 85-104). Warszawa: Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk.
- Szelenyi, I., Treiman, D., Wnuk-Lipiński, E. (red.) (1995). *Elity w Polsce, w Rosji i na Węgrzech. Wymiana czy reprodukcja?* Warszawa: Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk.
- Tarkowski, J. (1994). *Patroni i klienci*. Warszawa: Instytut Studiów Politycznych PAN.
- Ting, W.L. (2016). Does experience matter? The effect of pre-parliamentary careers on MPs' behaviour (rozprawa doktorska, London School of Economics and Political Science).
- Verboven, K., Carlier, M., Dumolyn, J. (2007). A short manual to the art of prosopography. W: K.S.B. Keats-Rohan (red.), *Prosopography Approaches and Applications. A Handbook* (s. 35-69). Oxford, Unit for Prosopographical Research (Linacre College).
- Wasilewski, J., Wesołowski, W. (red.) (1992). *Początki parlamentarnej elity. Posłowie Kontraktowego Sejmu*. Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Filozofii i Socjologii PAN.

Weber, M. (1946) [1919]. Politics as a vocation. W: H. Garth, C. Mills (red.), *Essays in Sociology* (s. 26-45). New York: Macmillan.

Weschle, S. (2024). Politicians' private sector jobs and parliamentary behavior. *American Journal of Political Science*, 68(2), 390-407. <https://doi.org/10.1111/ajps.12721>

Wesołowski, W., Pańków, I. (red.) (1995). *Świat elity politycznej*. Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Filozofii i Socjologii PAN.

Wiatr, J.J. (1980). *Władza lokalna a zaspokojenie potrzeb*. Warszawa: Instytut Filozofii i Socjologii PAN, Instytut Socjologii Uniwersytetu Warszawskiego.

Wiatr, J.J. (red.) (1987). *Władza lokalna w warunkach kryzysu*. Warszawa: Forum.

Wiatr, J.J. (red.) (1998). *Władza lokalna w warunkach demokracji. Raport z badań*. Warszawa: Scholar.

Wiatr, J.J. (2018). Międzynarodowe badania nad polityką lokalną: pół wieku doświadczeń. *Studia Socjologiczno-Polityczne. Seria Nowa*, 8(1), 77-91.

Raymond Casimer Taras Opening gambit and end game: postcommunist Polish politics

Birch, A.H. (1964), *Representative and Responsible Government: An Essay on the British Constitution*, London: George Allen & Unwin.

Birch, A.H. (1971), "The Functions of Representation," in *Representation, Key Concepts in Political Science*, London: Palgrave, https://doi.org/10.1007/978-1-349-01044-8_7

Brown, Archie, and Jack Gray (eds.) (1977), *Political Culture and Political Change in Communist States*, New York: Holmes and Meier.

Castle, Marjorie (1995), "A Successfully Failed Pact: The Polish Political Transition of 1989," PhD Dissertation, Stanford University. Published as *Triggering Communism's Collapse: Perceptions and Power in Poland's Transition*, Harvard Cold War Studies Book Series, Lanham, MD: Rowman and Littlefield, 2003.

Flinders, Matthew, and David Judge (2017), "Fifty Years of Representative and Responsible Government: Contemporary Relevance, Theoretical Revisions and Conceptual Reflection," *Representation*, 53(2). <https://doi.org/10.1080/00344893.2017.1341078>

Kolankiewicz, George, and Ray Taras (1979), "Poland: Socialism for Everyman?" in Archie Brown and Jack Gray (eds.), *Political Culture and Political Change in Communist States*, London: Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1007/978-1-349-16182-9_4

Levitsky, Steven, and Daniel Ziblatt (2018), *How Democracies Die*, New York: Crown.

Levitsky, Steven, and Daniel Ziblatt (2024), *Tyranny of the Minority: Why American Democracy Reached the Breaking Point*, New York: Crown.

Mortimer, Gavin (2025), "Has French Democracy Been 'Executed?'" *The Spectator*, March 31.

Nicholson, Tom (2024), "Fico's 'Judas' Government Should Have Backed Ukraine, Shooting Suspect Says," Politico, May 23, <https://www.politico.eu/article/slovak-pm-robert-fico-attack-shootingsuspect-policies-ukraine-war/>

Przeworski, Adam (1991), *Democracy and the Market: Political and Economic Reforms in Eastern Europe and Latin America*, Cambridge: Cambridge University Press.
<https://doi.org/10.1017/CBO9781139172493>

Raciborski, Jacek (1989), *Rytuał, plebiscyt czy wybory? Socjologiczna analiza wyborów do rad narodowych w 1988 roku*, Warszawa: Uniwersytet Warszawski, Instytut Socjologii.

Raciborski, Jacek (1991), "Zachowania wyborcze Polaków w warunkach zmiany systemu politycznego," in Jacek Raciborski (ed.), *Wybory i narodziny demokracji w krajach Europy Środkowej i Wschodniej*, Warszawa: Uniwersytet Warszawski, Instytut Socjologii.

Raciborski, Jacek (2008), "Wstęp," in Jacek Raciborski (ed.), *Studia nad wyborami: Polska 2005-2006*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR.

Raciborski, Jacek (2014), "Odpowiedzialność a współczesna demokracja," *Studia Socjologiczno-Polityczne*, 1(1).

Raciborski, Jacek (2020), "Kiedy rządzący tracą legitymację," *Rzeczpospolita*, March 26, <https://www.rp.pl/opinie-polityczno-spoeczne/art8999071-jacek-raciborski-kiedy-rzadzacy-traca-legitymacje>

Raciborski, Jacek (2021), "O niektórych patologiach polskiego systemu wyborczego do Sejmu i projekt jego naprawy," *Studia Socjologiczno-Polityczne*, 2.

Raciborski, Jacek, and Przemysław Sadura (2024), *O mocy i niemocy współczesnego państwa polskiego*, Kraków: Universitas.

Robin, Corey (2023), "How Do We Survive the Constitution?" *New Yorker*, October 4, <https://www.newyorker.com/books/under-review/how-do-we-survive-the-constitution>

Vance, J.D. (2025), "The Speech that Stunned Europe," *Foreign Policy*, February 18, <https://foreignpolicy.com/2025/02/18/vance-speech-munich-full-text-read-transcript-europe/>

Wilk, Ewa (2017), "Prof. Raciborski o tym, jak się zmieniało polskie społeczeństwo," *Polityka*, February 21, <https://www.polityka.pl/tygo,dnikpolityka/1694772,1,prof-raciborski-o-tym-jak-sie-zmienialopolskie-spoeczenstwo.read>

Jarosław Flis **Dwa mandaty – tuzin systemów. Kombinowane ordynacje wyborcze**

Augustyniak, M. (2017). *Partycypacja społeczna w samorządzie terytorialnym w Polsce i we Francji: studium administracyjnoprawne na tle porównawczym*. Warszawa: Wolters Kluwer Polska.

Bales, R.F. (1950). *Interaction Process Analysis. A Method for the Study of Small Groups*. Cambridge, MA: Addison-Wesley.

Balinski, M.L., Young, H.P. (2010). *Fair Representation: Meeting the Ideal of One Man, One Vote*. Rowman & Littlefield.

- Bedock, C. (2017). *Reforming Democracy: Institutional Engineering in Western Europe*. Oxford: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oso/9780198779582.001.0001>
- Behnke, J. (2015). Der Einfluss der Kenntnis des Wahlsystems auf das Wahlverhalten: Weil sie nicht wissen, was sie tun, tun sie, was sie nicht wollen? *Zeitschrift für Parlamentsfragen*, 46(3), 588-607. <https://doi.org/10.5771/0340-1758-2015-3-588>
- Behnke, J. (2025). The spectacular enlargement of the Bundestag and the long road to the 2023 German electoral law reform. *Public Choice*, 204, 101-123. <https://doi.org/10.1007/s11127-025-01300-6>
- Bochsler, D. (2010). Who gains from apparentments under D'Hondt? *Electoral Studies*, 29(4), 617-627. <https://doi.org/10.1016/j.electstud.2010.06.001>
- Chiaromonte, A., Paparo, A. (2025). Parties' and voters' dilemmas under Italy's new mixed electoral system. *Public Choice*, 204, 51-74. <https://doi.org/10.1007/s11127-025-01303-3>
- Cześnik, M., Gendźwiłł, A., Flis, J., Haman, J., Materska-Sosnowska, A., Rakowska, A., Rychard, A., Wrzałik, M., Zbieranek, J. (2022). *Reguły, zamiary, praktyki. Prawo wyborcze i wybory 2017-2020*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Ferrara, F., Herron, E.S. (2005). Going it alone? Strategic entry under mixed electoral rules. *American Journal of Political Science*, 49(1), 16-31. <https://doi.org/10.1111/j.0092-5853.2005.00107.x>
- Flis, J. (2008). Blokowanie list i koalicje w sejmikach wojewódzkich. W: A. Wołek (red.), *Władza i polityka lokalna: polskie wybory samorządowe 2006* (s. 11-27). Kraków-Nowy Sącz: Ośrodek Myśli Politycznej - Wyższa Szkoła Biznesu - National Louis University.
- Flis, J. (2014). *Złudzenia wyboru. Społeczne wyobrażenia i instytucjonalne ramy w wyborach do Sejmu i Senatu*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Flis, J. (2022). Projekt ordynacji proporcjonalno-lokalnej. BAS-1540/22A, Warszawa.
- Flis, J., Behnke, J., Lorenc, K. et al. (2025). Cancellation of overhang seats: the price of unkept promises. *Public Choice*, 204, 237-259. <https://doi.org/10.1007/s11127-025-01306-0>.
- Flis, J., Grofman, B., Kaminski, M.M. (2025). Mixed electoral systems: an introduction to the special issue. *Public Choice*, 204, 1-14. <https://doi.org/10.1007/s11127-025-01311-3>.
- Flis, J., Kaminski, M.M. (2021). Senat RP - większościowe reguły i jednomandatowe wyjątki. *Studia Socjologiczno-Polityczne. Seria Nowa*, 2(15), 51-72.
- Flis, J., Kaminski, M.M. (2025). Polish electoral system: genesis, evolution, and functioning. W: K. Walecka, S. Guerra, F. Casal Bértoa (red.), *The Oxford Handbook of Polish Politics*, Oxford University Press (w druku). <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780192873149.013.0008>
- Flis, J., Kaminski, M.M., Salamon, J. (2024). Mixed Electoral Systems. *Elgar Encyclopedia of Public Choice* (w druku). <https://doi.org/10.2139/ssrn.4718682>
- Flis, J., Kaminski, M.M., Salamon, J. (2025). The mixed local-proportional electoral system: balancing political interests and common good. *Public Choice*, 204, 221-236. <https://doi.org/10.1007/s11127025-01286-1>.
- Flis, J., Michalak, B. (2017). Mieszany system wyborczy - cztery warianty dla Polski. *Athenaeum. Polskie Studia Politologiczne*, 55, 65-88. <https://doi.org/10.15804/athena.2017.55.04>

Flis, J., Słomczyński, W., Stolicki, D. (2020). Pot and ladle: A formula for estimating the distribution of seats under the Jefferson-D'Hondt method. *Public Choice*, 182(1), 201-227.

<https://doi.org/10.1007/s11127-019-00680-w>

Graham, S. (2016). Dual Member Proportional: An Electoral System for Canada.

<https://dmpforcanada.com/wp-content/uploads/2016/01/submission-to-the-special-committee-on-electoral-reform.pdf> (dostęp 30.06.2025).

Haman, J. (2017). The concept of degressive and progressive proportionality and its normative and descriptive applications. *Studies in Logic, Grammar and Rhetoric*, 50(1), 67-91.

<https://doi.org/10.1515/slgr-2017-0019>

Kaminski, M.M. (2002). Do parties benefit from electoral manipulation? Electoral laws and heresthetics in Poland, 1989-93. *Journal of Theoretical Politics*, 14(3), 325-358.

<https://doi.org/10.1177/095169280201400303>

Kaminski, M.M. (2016). Ordynacje większościowe i JOW-y: kompendium reformatora ordynacji wyborczej. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar. <https://doi.org/10.19195/1643-0328.22.16>

Karp, J.A., Banducci, S.A. (2008). Political efficacy and participation in twenty-seven democracies: How electoral systems shape political behaviour. *British Journal of Political Science*, 38(2), 311-334.

<https://doi.org/10.1017/S0007123408000161>

Kendall, M.G., Stuart, A. (1950). The law of the cubic proportion in election results. *The British Journal of Sociology*, 1(3), 183-196. <https://doi.org/10.2307/588113>

Kuźniarski, J. (2024). Pakt senacki jako strategia polskich partii demokratycznych w wyborach parlamentarnych 2019-2023. *Acta Politica Polonica*, 58, 19-27. <https://doi.org/10.18276/ap.2024.58-02>

Laakso, M., Taagepera, R. (1979). 'Effective' number of parties: A measure with application to West Europe. *Comparative Political Studies*, 12, 3-27. <https://doi.org/10.1177/001041407901200101>

Lijphart, A. (2000). Apparentement. W: *International Encyclopedia of Elections* (s. 16-17). Washington, DC: CQ Press.

Lorencka, M. (2019). Zasady prawa wyborczego we Włoszech. W: A. Turoń-Kowalska (red.), *Idea wolności: teoria i praktyka* (s. 177-193). Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.

McKean, M., Scheiner, E. (2000). Japan's new electoral system: la plus ça change... *Electoral Studies*, 19(4), 447-477. [https://doi.org/10.1016/S0261-3794\(99\)00026-8](https://doi.org/10.1016/S0261-3794(99)00026-8)

Maeda, K. (2025). Voter disengagement and dissatisfaction under Japan's mixed electoral system. *Public Choice*, 204, 31-50. <https://doi.org/10.1007/s11127-025-01293-2>.

Michalak, B. (2013). *Mieszane systemy wyborcze. Cele, rozwiązania, konsekwencje*. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu.

Michalak, B. (2023). *Mieszany system wyborczy dla Polski?* Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika. <https://doi.org/10.12775/978-83-231-5073-2>

Moon, W., Kim, M.C. (2025). The paradox of the mixed semi-compensatory system in South Korea: gaming the system or toeing the mark? *Public Choice*, 204, 125-142 <https://doi.org/10.1007/s11127025-01280-7>.

- Morkunas, L. (2015). The Best Electoral System for Prince Edward Island. https://www.academia.edu/24693242/The_Best_Electoral_System_for_Prince_Edward_Island (dostęp 30.06.2025).
- Norris, P. (2004). Electoral Engineering: Voting Rules and Political Behavior. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511790980>
- Pastor, D. (2004). Origins of the Chilean binominal election system. *Revista de ciencia política* (Santiago), 24(1), 38-57. <https://doi.org/10.4067/S0718-090X2004000100002>
- Pukelsheim, F. (2017). Proportional Representation. Cham: Springer International Publishing. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-64707-4>
- Pukelsheim, F., Leutgäb, P. (2013). List apparentements in local elections: A lottery. W: M.J. Holler, H. Nurmi (red.), *Power, Voting, and Voting Power: 30 Years After* (s. 123-135). Berlin-Heidelberg: Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-642-35929-3_7
- Raciborski, J. (2006). Teoria demokracji a reguły wyborów. *Nauka* 3, 27-44.
- Raciborski, J. (2021). O niektórych patologiach polskiego systemu wyborczego do Sejmu i projekt jego naprawy. *Studia Socjologiczno-Polityczne. Seria Nowa*, 15(2), 13-30.
- Raciborski, J., Ochremiak, J. (2006). O blokowaniu list w wyborach samorządowych 2006 roku i o racjonalności partii politycznych. *Decyzje*, 6, 59-80.
- Renwick, A., Pilet, J.B. (2016). *Faces on the Ballot: The Personalization of Electoral Systems in Europe*. Oxford: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199685042.001.0001>
- Sawer, M. (2005). Above-the-line voting in Australia: How democratic? *Representation*, 41(4), 286-290.
- Shugart, M., Wattenberg, M.P. (2001). *Mixed-member electoral systems: The best of both worlds?* Oxford: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1080/00344890508523323>
- Siaroff, A. (2000). British AMS versus German 'Personalised PR': Not so different. *Representation*, 37(1), 19-28. <https://doi.org/10.1080/00344890008523111>
- Taagepera, R., Shugart, M.S. (1989). *Seats and Votes: The Effects and Determinants of Electoral Systems*. New Haven, CT: Yale University Press. [https://doi.org/10.1016/0261-3794\(89\)90021-8](https://doi.org/10.1016/0261-3794(89)90021-8)
- Tanács-Mandák, F., Horváth, A. (2025). The "hacking" of a mixed electoral system: a case study of Hungary. *Public Choice*, 204, 75-99. <https://doi.org/10.1007/s11127-025-01296-z>.
- Trefs, M. (2003). Voter confusion in German federal elections: The Baden-Württemberg electoral system as a possible alternative. *German Politics*, 12(3), 82-106. <https://doi.org/10.1080/0964400032000242707>
- Vučićević, D. (2025). The legacy of the past: pre-reform party competition and contamination of single-member districts in mixed electoral systems. *Public Choice*, 204, 181-201. <https://doi.org/10.1007/s11127-025-01289-y>
- Wada, J., Kamahara, Y. (2024). A unified approach to measuring unequal representation. *Public Choice*, 201(1), 287-308. <https://doi.org/10.1007/s11127-024-01159-z>
- Wiseman, J.D.A. (2001). *PR-Squared: A New Description*. www.jdawiseman.com (dostęp 30.06.2025).

Jacek Haman **Okręgi wyborcze i równość wyborów do Sejmu. O paradoksach i pytaniach, na które nie zawsze znamy odpowiedź, ale które powinniśmy sobie zadawać**

Arrow, K.J. (1951). *Social Choice and Individual Values*. New York: Wiley.

Cześniak, M. i in. (2022). *Reguły, zamiary, praktyki. Prawo wyborcze i wybory 2017-2020*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.

Dudek, A. (2024). *Historia polityczna Polski 1989-2023*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.

Haman, J. (2002). Podział mandatów pomiędzy okręgi wyborcze w świetle teorii sprawiedliwego podziału dóbr. *Przegląd Sejmowy*, 48(1), 9-34.

Haman, J. (2007). Degresywnie proporcjonalny podział mandatów w Parlamencie Europejskim. *Decyzje*, 8, 53-78.

Haman, J. (2017a). Progresywna proporcjonalność jako cecha systemu wyborczego. *Decyzje*, 14(27), 69-88. <https://doi.org/10.7206/DEC.1733-0092.86>

Haman, J. (2017b). The concept of degressive and progressive proportionality and its normative and descriptive applications. *Studies in Logic, Grammar and Rhetoric*, 50(63), 67-91. <https://doi.org/10.1515/slgr-2017-0019>

Haman, J. (2022a). Korekta demograficzna: najpilniejsze zmiany w okręgach wyborczych do Sejmu i Senatu. Warszawa: Fundacja im. Stefana Batorego.

Haman, J. (2022b). Podział mandatów między okręgi wyborcze w wyborach do Sejmu. Warszawa: Fundacja im. Stefana Batorego.

Haman, J. (2022c). Potencjalne konsekwencje dla podziału mandatów pomiędzy okręgi wyborcze w wyborach powszechnych. W: M. Turlejski i in. (red.), *Czy wiemy, ilu nas jest?* (s. 70-80). Warszawa: Fundacja im. Stefana Batorego i Unia Metropolii Polskich.

IPU PARLINE database: DENMARK (Folketinget), Electoral system. http://archive.ipu.org/parline/reports/2087_B.htm (dostęp 12.05.2025).

Pukelsheim, F. (2014). Representing districts and parties: double proportionality. W: tegoż, *Proportional Representation: Apportionment Methods and Their Applications* (s. 185-213). Cham: Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-319-03856-8_14

Raciborski, J. (2021). O niektórych patologiach polskiego systemu wyborczego do Sejmu i projekt jego naprawy. *Studia Socjologiczno-Polityczne. Seria Nowa*, 15(2), 13-30.

Riker, W.H. (1988). *Liberalism against Populism: A Confrontation between the Theory of Democracy and the Theory of Social Choice*. Prospect Heights, Ill.: Waveland Press.

Rymarz, F. i in. (2018). *Kodeks wyborczy. Komentarz*. Warszawa: Wolters Kluwer.

Turlejski, M. i in. (red.) (2023). *Czy wiemy, ile nas jest? O potrzebie reformy sposobu pomiaru liczebności i struktury populacji*. Warszawa: Fundacja im. Stefana Batorego i Unia Metropolii Polskich.

Zajac, T. (2007). *Systemy wyborcze w Polsce 1918-2005. Elementy ciągłości, elementy zmiany*. Niepublikowana praca magisterska, Instytut Socjologii Uniwersytetu Warszawskiego.

Anna Paczeńskiak Znaczenie wyborów do Parlamentu Europejskiego z perspektywy wyborców i partii politycznych

Bartels, J.E. (2023). Are European elections second-order elections for everyone? *Swiss Political Science Review*, 29(3), 290-309. <https://doi.org/10.1111/spsr.12559>

Brunsbach, S., John, S., Werner, A. (2012). The supply side of second-order elections: Comparing German national and European election manifestos. *German Politics*, 21(1), 91-115. <https://doi.org/10.1080/09644008.2012.655024>

Dalton, R.J., Grey, M. (2006). Expanding the electoral marketplace. W: B.E. Cain, R.J. Dalton, S.E. Scarrow (red.), *Democracy Transformed? Expanding Political Opportunities in Advanced Industrial Democracies* (s. 23-43). New York: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/0199264996.003.0002>

Daniel, W.T. (2016). First-order contests for second-order parties? Differentiated candidate nomination strategies in European Parliament elections. *Journal of European Integration*, 38(7), 807-822. <https://doi.org/10.1080/07036337.2016.1200569>

Dinas, E., Riera, P. (2018). Do European Parliament elections impact national party system fragmentation? *Comparative Political Studies*, 51(4), 447-476. <https://doi.org/10.1177/0010414017710259>

Kovář, J. (2010). Second-rate coverage of second-order elections: Czech and Slovak elections to the EP in the media. *Central European Political Studies Review*, 12, 225-254.

Kubin, T. (2014). *Legitymizacja systemu instytucjonalnego Unii Europejskiej*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.

Marsh, M., Franklin, M.N. (1996). Understanding European elections, 1979-1994. W: C., van der Eijk, M. Franklin i in. (red.), *Choosing Europe? The European Electorate and National Politics in the Face of Union* (s. 23-45). Ann Arbor, MI: Michigan University Press.

Paczeńskiak, A. (2017). Ujednolicenie unijnej ordynacji wyborczej - mrzonka czy realny projekt na przyszłość? *Studia Wyborcze*, 23, 7-23.

Paczeńskiak, A. (2021a). Proces selekcji kandydatów a stabilność personalna polskiej delegacji w Parlamencie Europejskim. *Przegląd Europejski*, 2, 71-86. <https://doi.org/10.31338/1641-2478pe.2.21.5>

Paczeńskiak, A. (2021b). Miejsce partii politycznych w systemie Unii Europejskiej. W: A. Paczeńskiak, B. Rydliński (red.), *Europejskie partie polityczne. Dyskurs programowy w Unii Europejskiej* (s. 41-59). Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe.

Paczeńskiak, A. (2024). Preand post-election roles of the Euromanifestos. W: *The Great Countdown: a guide on how to arrive prepared for the European Elections 2029*. Policy Study, 7-16. <https://feps-europe.eu/publication/the-great-countdown-a-guide-on-how-to-arrive-prepared-for-the-europeanelections-2029/> (dostęp 02.07.2025).

Raciborski, J. (2006). Teoria demokracji a reguły wyborów. *Nauka*, 3, 27-44.

Raciborski, J. (2010). Obywatel jako wyborca. W: J. Raciborski (red.), *Praktyki obywatelskie Polaków* (s. 103-119). Warszawa: Wydawnictwo IFIS PAN.

Raciborski, J. (2020). Logika politycznych konfliktów i ich wyborcze manifestacje. *Rocznik Strategiczny* 2019/2020, 25, 433-450.

Raciborski, J., Wiatr, J.J. (1987). *Wybory w PRL: doświadczenia i wnioski*. Warszawa: Instytut Socjologii UW.

Reif, K. (1984). National electoral cycles and European elections. *Electoral Studies*, 3(3), 244-255.
[https://doi.org/10.1016/0261-3794\(84\)90005-2](https://doi.org/10.1016/0261-3794(84)90005-2)

Reif, K., Schmitt, H. (1980). Nine second-order national elections - a conceptual framework for the analysis of European election results. *European Journal of Political Research*, 8(1), 3-44.
<https://doi.org/10.1111/j.1475-6765.1980.tb00737.x>

Schmitt, H. (1990). Party attachment and party choice in the European elections of June 1989. *International Journal of Public Opinion Research*, 2(2), 169-184.
<https://doi.org/10.1093/ijpor/2.2.169>

Schmitt, H., Sanz, A., Braun, D., Teperoglou, E. (2020). It all happens at once: Understanding electoral behaviour in second-order elections. *Politics and Governance*, 8(1), 6-18.
<https://doi.org/10.17645/pag.v8i1.2513>

Schmitter, P.C. (2000). *How to Democratize the European Union.... And Why Bother?* Lanham: Rowman & Littlefield.

Schulte-Cloos, J. (2018). Do European Parliament elections foster challenger parties' success on the national level? *European Union Politics*, 19(3), 408-426. <https://doi.org/10.1177/1465116518773486>

Schumpeter, J.A. (2013). *Capitalism, Socialism and Democracy*. London: Routledge.
<https://doi.org/10.4324/9780203202050>

Skrzypek, A. (2019). Kampanie wyborcze. W: K. Zuba, B. Choroś (red.), *Parlament Europejski w strukturze instytucjonalnej i politycznej Unii Europejskiej* (s. 97-118). Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego.

Topf, R. (1995). Electoral participation. W: H.D. Klingemann, D. Fuchs (red.), *Citizens and the State: Beliefs in Government* (s. 216-235). Oxford: Oxford University Press.

Van der Eijk, C., Franklin, M., Marsh, M. (1996). What voters teach us about Europe-wide elections: What Europe-wide elections teach us about voters. *Electoral Studies*, 15(2), 149-166.
[https://doi.org/10.1016/0261-3794\(96\)00009-1](https://doi.org/10.1016/0261-3794(96)00009-1)

Wilke, J., Reinemann, C. (2007). Invisible second-order campaigns? A longitudinal study of the coverage of the European Parliamentary elections 1979-2004 in four German quality newspapers. *Communications*, 32(3), 299-322. <https://doi.org/10.1515/COMMUN.2007.017>

Mikołaj Cześnik Demografia, wybory, reprezentacja – dylematy demokracji przedstawicielskiej w starzejącym się społeczeństwie polskim

Abramson, P.R., Aldrich, J.H. (1982). The decline of electoral participation in America. *American Political Science Review*, 76(3), 502-521. <https://doi.org/10.2307/1963728>

Babbie, E. (2003). *Badania społeczne w praktyce*. Tłum. W. Betkiewicz i in. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

Blais, A. (2010). Frekwencja wyborcza. W: R.J. Dalton, H.-D. Klingemann (red.), *Zachowania polityczne* (s. 237-256). T. 1. Tłum. A. Brzóska i in. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

Cześnik, M. (2007). *Partycypacja wyborcza w Polsce. Perspektywa porównawcza*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.

Cześnik, M. (2009). *Partycypacja wyborcza Polaków*. Warszawa: Instytut Spraw Publicznych.

Cześnik, M., Grzelak, P., Kotnarowski, M. (2011). Chwiejni versus kapryśni - niestabilność zachowań wyborczych w Polsce. *Studia Polityczne*, 28, 61-86.

Cześnik, M., Żerkowska-Balas, M. (2011). Głosowanie jako nawyk w nowych demokracjach - przykład Polski. *Studia Socjologiczne*, 201(2), 109-122.

Cześnik, M., Żerkowska-Balas, M., Kotnarowski, M. (2013). Voting as a habit in new democracies - Evidence from Poland. *Communist and Post-Communist Studies*, 46(1), 95-107.
<https://doi.org/10.1016/j.postcomstud.2012.12.014>

Dahl, R. (1995). *Demokracja i jej krytycy*. Tłum. S. Amsterdamski. Kraków: Znak. Dahl, R. (2000). *O demokracji*. Tłum. M. Król. Kraków: Znak.

Franklin, M.N. (2004). *Voter Turnout and the Dynamics of Electoral Competition in Established Democracies Since 1945*. New York, NY: Cambridge University Press.
<https://doi.org/10.1017/CBO9780511616884>

Gendźwiłł, A., Cześnik, M., Flis, J., Haman, J., Materska-Sosnowska, A., Michalak, B., Pietrzyk P., Zbieranek J. (2016). *Nieważne głosy, ważny problem*. Warszawa: Fundacja im. Stefana Batorego. GUS (2021). *Trwanie życia w zdrowiu w 2020 r. Informacja sygnałna*. Warszawa: GUS.

Karp, J.A., Brockington, D. (2005). Social desirability and response validity: A comparative analysis of overreporting voter turnout in five countries. *The Journal of Politics*, 67(3), 825-840.
<https://doi.org/10.1111/j.1468-2508.2005.00341.x>

Kotowska, I.E. (1998). Teoria drugiego przejścia demograficznego a przemiany demograficzne w Polsce w latach 1990. *Studia Demograficzne*, 134(4), 3-36.

Kotowska, I.E. (2021). Sytuacja demograficzna Polski - diagnoza, perspektywy, główne wyzwania. W: T. Wróblewski, I.E. Kotowska, J. Piekutowski, S. Stodolak, *Demografia* (s. 16-40). Warsaw Enterprise Institute (Zeszyty Gospodarcze nr 1).

Lijphart, A. (1997). Unequal participation: Democracy's unresolved dilemma. *American Political Science Review*, 91(1), 1-14. <https://doi.org/10.2307/2952255>

Linek, L., Petrúšek I. (2016). What's past is prologue, or is it? Generational effects on voter turnout in post-communist countries, 1990-2013. *Electoral Studies*, 42(2), 78-90.
<https://doi.org/10.1016/j.electstud.2016.02.002>

Markowski, R. (1992). Polscy non-voters. Część I: Strukturalne rozmieszczenie bierności wyborczej. *Studia Polityczne*, 1(1), 19-33.

Morin-Chassé, A., Bol, D., Stephenson, L.B., Labbé St-Vincent, S. (2017). How to survey about electoral turnout? The efficacy of face-saving response items in 19 different contexts. *Political Science Research and Methods*, 5(3), 575-584. <https://doi.org/10.1017/psrm.2016.31>

- Norval, D.G. (2007). Age, period, and cohort effects. W: G. Ritzer (red.), Blackwell Encyclopedia of Sociology (s. 52-56). Malden-Oxford-Victoria: Blackwell Publishing.
- Nowak, S. (1985). Metodologia badań społecznych. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Okólski, M. (2005). Demografia. Podstawowe pojęcia, procesy i teorie w encyklopedycznym zarysie. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Raciborski, J. (1997). Polskie wybory. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Saczuk, K. (2020). Uwagi o spadku podaży pracy w Polsce. Studia Demograficzne, 177(1), 125-148. <https://doi.org/10.33119/SD.2020.1.6>
- Słomczyński, K. (1995). Typologia międzykrajowych badań porównawczych a kluczowe problemy metodologiczne. Studia Socjologiczne, 138-139(3-4), 23-39.
- Smets, K., van Ham, C. (2013). The embarrassment of riches? A meta-analysis of individual-level research on voter turnout. Electoral Studies, 32(2), 344-359. <https://doi.org/10.1016/j.electstud.2012.12.006>
- Tingsten, H. (1937). Political Behavior. Studies in Election Statistics. London: P.S. King&Son.
- Walczak, A., van der Brug, W., de Vries, C.E. (2012). Longand short-term determinants of party preferences: Inter-generational differences in Western and East Central Europe. Electoral Studies, 31(2), 273-284. <https://doi.org/10.1016/j.electstud.2011.11.007>
- Wessels, B. (2010). Reprezentacja polityczna a demokracja. W: R.J. Dalton, H.-D. Klingemann (red.), Zachowania polityczne. T. 1. Tłum. A. Brzóska i in. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Wiszejko-Wierzbicka, D., Kwiatkowska, A. (2018). Wchodzenie w dorosłość. Ogólnopolskie badanie młodych Polaków w wieku 18-29 lat. Studia Socjologiczne, 229(2), 147-176.
- Znaniński, F. (1984). Społeczne role uczonych. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Wojciech Rafałowski Adam Gendźwiłł Polskie wybory 30 lat później. O stabilności i zmianie wzorów zachowań wyborczych Polaków z perspektywy lat 20. XXI wieku

- Bartkowski, J. (2003). Tradycja i polityka. Wpływ tradycji kulturowych polskich regionów na współczesne zachowania społeczne i polityczne. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Żak.
- Bartkowski, J., Cześnik, M., Kotnarowski, M. (2011). Determinanty głosowania w wyborach parlamentarnych 2007 roku. Studia Polityczne, 27, 79-107.
- CBOS (2022). Polski pejzaż religijny - z dalekiego planu. Nr 89. Opr. Mirosława Grabowska. Cześnik, M. (2010). Niestabilność wyborcza w Polsce. Warszawa: Instytut Spraw Publicznych.
- Cześnik, M. (2015). Partycypacji wyborcza w Polsce. Perspektywa porównawcza. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Cześnik, M., Grzelak, P., Kotnarowski, M. (2011). Chwiejni versus kapryśni - niestabilność zachowań wyborczych w Polsce. Studia Polityczne, 28, 61-86.

Cześniak, M., Kotnarowski, M. (2011). Nowy wymiar politycznego współzawodnictwa: Polska solidarna versus Polska liberalna. *Studia Polityczne*, 27, 129-158.

Cześniak, M., Zagórski, P. (2022). Wiek a uczestnictwo wyborcze w Polsce: cykl życia, okres, kohorta. *Studia Socjologiczne*, 4(247), 41-66. <https://doi.org/10.24425/sts.2022.143582>

Cześniak, M., Żerkowska-Balas, M. (2011). Głosowanie jako nawyk w nowych demokracjach - przykład Polski. *Studia Socjologiczne*, 2(201), 109-122.

Dudek, A. (2023). *Historia polityczna Polski 1989-2023*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.

Flis, J. (2014). *Złudzenia wyboru: społeczne wyobrażenia i instytucjonalne ramy w wyborach do sejmu i senatu*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Gendźwiłł, A. (2020). Wybory lokalne w Polsce. Uczestnictwo, konkurencja i reprezentacja polityczna w demokracjach mniejszej skali. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.

Gendźwiłł, A., Flis, J., Stolicki, D. (2018). Zwycięskie preferencje: skuteczność głosów preferencyjnych w systemie proporcjonalnym z listami otwartymi. *Decyzje*, 29, 5-40. <https://doi.org/10.7206/DEC.1733-0092.101>

Gendźwiłł, A., Marcinkiewicz, K. (2019). Interventionism of voters: District size, level of government, and the use of preference votes. *Acta Politica*, 54, 1-21. <https://doi.org/10.1057/s41269-017-0069-6>

Gendźwiłł, A., Raciborski, J. (2014). Jak głosują wyborcy w warunkach preferencyjnych list wyborczych: przypadek Polski. *Decyzje*, 22, 47-70. <https://doi.org/10.7206/DEC.1733-0092.33>

Grabowska, M. (2004). *Podział postkomunistyczny. Społeczne podstawy polityki w Polsce po 1989 roku*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.

Jasiewicz, K. (2002). Portfel czy różaniec? Wzory zachowań wyborczych Polaków w latach 1995-2001. W: R. Markowski (red.), *System partyjny i zachowania wyborcze. Dekada polskich doświadczeń* (s. 75-98). Warszawa: ISP PAN.

Kotnarowski, M. (2016). The transitional economic voting model revisited: The case of Poland 1993-1998. *International Journal of Sociology*, 46(4), 320-335. <https://doi.org/10.1080/00207659.2016.1246297>

Kowalski, M. (2000). *Geografia wyborcza Polski - przestrzenne zróżnicowanie zachowań wyborczych Polaków w latach 1989-1998*. Warszawa: Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN.

Marcinkiewicz, K. (2014). Electoral contexts that assist voter coordination: Ballot position effects in Poland. *Electoral Studies*, 33, 322-334. <https://doi.org/10.1016/j.electstud.2013.07.018>

Markowski, R. (2007). System wyborczy czy zbiorowisko partii? O stabilnym rozchwianiu polskiej polityki. W: M. Marody (red.), *Wymiary życia społecznego. Polska na przełomie XX i XXI wieku* (s. 241-268). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.

Offe, C. (1991). Capitalism by democratic design? Democratic theory facing the triple transition in East Central Europe. *Social Research*, 58(4), 865-892.

Onasz, M. (2023). Chwiejność elektoratów partii politycznych w Polsce w latach 2001-2019. *Przegląd Sejmowy*, 178(5), 159-184. <https://doi.org/10.31268/PS.2023.212>

- Pedersen, M.N. (1979). The dynamics of European party systems: Changing patterns of electoral volatility. *European Journal of Political Research*, 7(1), 1-26. <https://doi.org/10.1111/j.1475-6765.1979.tb01267.x>.
- Peszyński, W. (2011). Kandydat czy partia? W poszukiwaniu determinant zachowań wyborczych elektoratu. *Political Preferences*, 2, 227-247.
- Powell, E.N., Tucker, J.A. (2014). Revisiting electoral volatility in post-communist countries: New data, new results and new approaches. *British Journal of Political Science*, 44(1), 123-147. <https://doi.org/10.1017/S0007123412000531>
- Raciborski, J. (1989). Rytuał, plebiscyt czy wybory? Socjologiczna analiza wyborów do rad narodowych w 1988 roku. Warszawa: IS UW.
- Raciborski, J. (1997). Polskie wybory. Zachowania wyborcze społeczeństwa polskiego 1989-1995. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Rafałowski, W. (2017). Opisywanie i wyjaśnianie systemu partyjnego. Metody pomiaru. Warszawa: ASPRA-JR.
- Rakowski, M. (2012). "Lokomotywy" czy "odkurzacze"? O wynikach liderów list wyborczych. Polemika z Wojciechem Peszyńskim. *Studia Wyborcze*, 13, 61-77.
- Rykiel, Z., Śleszyński, P. (2018). Geografia wyborcza w Polsce. W: Atlas wyborczy Polski (s. 11-23). Warszawa: Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN.
- Sadowski, I. (2017). The constant electoral flux? Party system and the circulation of candidates and parliamentarians in Poland, 1989-2011. *International Journal of Sociology*, 48(1), 34-59. <https://doi.org/10.1080/00207659.2018.1414502>
- Sadura, P., Sierakowski, S. (2023). Społeczeństwo populistów. Warszawa: Wydawnictwo Krytyki Politycznej. Solarz, M.W. (red.) (2022). Geograficzno-polityczny atlas Polski. Polska w świecie współczesnym. Warszawa: Wydawnictwo Trzecia Strona.
- Stanley, B. (2019). A new populist divide? Correspondences of supply and demand in the 2015 Polish parliamentary elections. *East European Politics and Societies*, 33(1), 17-43. <https://doi.org/10.1177/0888325418783056>
- Turska-Kawa, A. (2015). Determinanty chwiejności wyborczej. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Warczok, T., Zarycki, T. (2016). Gra peryferyjna. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Wiatr, J.J. (1987). Doświadczenia wyborów 1957/1958 i 1984/1985, W: J. Raciborski, J.J. Wiatr, Wybory w PRL. Doświadczenia i wnioski (s. 21-67). Warszawa: Uniwersytet Warszawski, Instytut Socjologii.
- Zarycki, T. (2002). Region jako kontekst zachowań politycznych. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Zarycki, T. (2015). The electoral geography of Poland: Between stable spatial structures and their changing interpretations. *Erdkunde*, 69, 107-124. <https://doi.org/10.3112/erdkunde.2015.02.02>
- Żerkowska-Balas, M., Lyubashenko, I., Kwiatkowska, A. (2016). Determinanty preferencji wyborczych: Polska w latach 1997-2015. *Studia Socjologiczne*, 4(223), 69-96

Bauman, Z. (2017). *Retrotopia*. Cambridge: Polity Press.

Marks, K. (1961). *Osiemnasty brumaire’a Ludwika Bonaparte*. W: K. Marks, F. Engels, *Dzieła*, t. 8. Warszawa: Książka i Wiedza.

Pew Research Center (2025). Trump’s Job Rating Drops, Key Policies Draw Majority Disapproval as He Nears 100 Days, www.pewresearch.org/politics/2025/04/23/trumps-job-rating-drops-key-policiesdraw-majority-disapproval-as-he-nears-100-days/ (dostęp 04.07.2025).

Raciborski, J. (red.) (2010). *Praktyki obywatelskie Polaków*. Warszawa: Wydawnictwo IFiS PAN.

Raciborski, J. (2011). *Obywatelstwo w perspektywie socjologicznej*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

Reykowski, J. (2019). *Rozczarowanie demokracją. Perspektywa psychologiczna*. Sopot: Smak Słowa.

Snyder, T. (2024). American fascist. *The New Yorker*, 8 listopada.

Weber, M. (2002). *Gospodarka i społeczeństwo*. Tłum. Dorota Lachowska. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

Wiatr, J.J. (2021). *Dylematy demokracji*. Warszawa: Europejska Wyższa Szkoła Prawa i Administracji.

Wiatr, J.J. (2022). *Political Leadership between Democracy and Authoritarianism: Comparative and Historical Perspectives*. Opladen–Berlin–Toronto: Verlag Barbara Budrich.
<https://doi.org/10.2307/j.ctv27tctmb>

Krystyna Skarżyńska **Obywatele w politycznym stresie**

Acharya, K., Muldoon, O., Chauhan, J. (2020). Tara Rai's Chhapamar Yuwatiko Diary: Narrative and socio-political contest of her war trauma in Nepal. *Narrative Inquiry*, 30, 122-141.
<https://doi.org/10.1075/ni.18058.ach>

Andrews, B., Brewin, C., Rose, E., Kirk, M. (2000). Predicting PTSD symptoms in victims of violent crime: The role of shame, anger, and children abuse. *Journal of Abnormal Psychology*, 109, 69-73.
<https://doi.org/10.1037/0021-843X.109.1.69>

Bar-Tal, D. (2023). *Złudzenia niszczące życie. O konflikcie państwa Izraelskiego z Palestyńczykami*. Tłum. T. Rawski. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.

Bar-Tal, D., Labin, D. (2001). The effects of a major event on stereotyping. Terrorist attacks in Israel and Israeli perceptions of Palestinians, Jordanians, and Arabs. *European Journal of Social Psychology*, 31, 265-280. <https://doi.org/10.1002/ejsp.43>

Bar-Tal, D., Teichman, Y. (2005). *Stereotypes and Prejudices in Conflict. Representation of Arabs in Israeli Jewish Society*. Cambridge: Cambridge University Press.
<https://doi.org/10.1017/CBO9780511499814>

Berger, W., Coutinho, S., Figueira, I. i in. (2012). Rescuers at risk: A systematic review and meta-regression analysis of the world-wide current prevalence and correlates of PTSD in rescue workers.

Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology, 47, 1001-1011. <https://doi.org/10.1007/s00127-011-0408-2>

Bonanno, G., Brewin, C., Kaniasty, K., La Greca, A. (2010). Weighing the costs of disaster: Consequences, risks, and resilience in individuals, families, and communities. Psychological Science in the Public Interest, 11, 1-49. <https://doi.org/10.1177/1529100610387086>

Botan, M. (2013). Different types of conflict in the news and their impact on political trust: The cumulating effect of incivility and intrusiveness. Revista Romana de Comunicare si Relatii Publice, 15, 49-57.

Brooks, D., Geer, J. (2007). Beyond negativity: The effect of incivility on the electorate. American Journal of Political Science, 51, 1-16. <https://doi.org/10.1111/j.1540-5907.2007.00233.x>

Cairns, E. (1996). Children and Political Violence. Oxford: Blackwell.

Canetti-Nisim, D., Halperin, E., Sharvit, K., Hobfoll, S. (2009). A new stress-based model of political extremism. Personal exposure to terrorism, psychological distress, and exclusionism of political attitudes. Journal of Conflict Resolution, 53, 363-389. <https://doi.org/10.1177/0022002709333296>

Cipriani, R. (1987). The sociology of legitimation: An introduction. Current Sociology, 35, 1-20. <https://doi.org/10.1177/001139287035002003>

Cisłak, A., Wójcik, A. (2011). Jasne strony legitymizacji - pozytywne aspekty przekonania o słuszności systemu w kształtowaniu relacji międzygrupowych. W: M. Kofta, M. Bilewicz (red.), Wobec obcych. Zagrożenia psychologiczne a stosunki międzygrupowe (s. 103-114). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

Coe, K., Kenski, K., Rains, S. (2014). Online and uncivil? Patterns and determinants of incivility in newspaper website comments. Journal of Communication, 64, 658-679. <https://doi.org/10.1111/jcom.12104>

Cohen, E.A. (2025). W erze Trumpa Europa was potrzebuje. Gazeta Wyborcza, 21 lutego, 6-7.

Cwalina, W., Falkowski, A. (2022). Political marketing from an ideological marketing perspective. W: B.I. Newman, T. Newman (red.), A Research Agenda for Political Marketing (s. 15-49). Cheltenham: Edward Elgar Publishing. <https://doi.org/10.4337/9781800377202.00009>

Cwalina, W., Koniak, P. (2023). Obrażliwy język w komunikacji polityków i jego konsekwencje na poziomie indywidualnym, grupowym i społecznym. W: A. Eliasz, K. Skarżyńska (red.), Nieufność: źródła i konsekwencje (s. 253-284). Warszawa: Instytut Problemów Współczesnej Cywilizacji (IPWC). www.ipwc.pw.edu.pl; poz. LXXXV.

Dalbert, C. (2002). Belief in just world as a buffer against danger. Social Justice Research, 2, 13-145.
Deutsch, M. (1985). Trust and suspicion. Journal of Conflict Resolution, 2, 265-279. <https://doi.org/10.1023/A:1019919822628>

Doliński, D. (1992). Przypisywanie moralnej odpowiedzialności. Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Psychologii PAN.

Fiorina, M., Abrams, S., Pope, J. (2006). Culture War? The Myth of Polarized America. New York: Longman.

Ford, B., Feinberg, M., Lessester, B., Thai, S., Gatchpazin, A. (2023). The political is persona. The costs of everyday politics. *Journal of Personality and Social Psychology*.
<https://doi.org/10.1037/pspsa0000335>.

Habermas, J. (1979). *Legitimization Crisis*. London: Heinemann.

Hafer, C., Bègue, L. (2005). Experimental research in just-world theory. Problems, development, and future challenges. *Psychological Bulletin*, 1, 128-167. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.131.1.128>

Haidt, J. (2012). *The Righteous Mind. Why Good People are Divided by Politics and Religion*. New York: Pantheon Books.

Hamilton, V. (1978). Who is responsible? Toward a social psychology of responsibility attribution. *Social Psychology Quarterly*, 4, 316-328. <https://doi.org/10.2307/3033584>.

Hewstone, M., Fincham, F.D. (1996). *Attribution theory and research. Basic issues and applications*. W: M. Hewstone, W. Stroebe (red.), *Introduction to social psychology* (s. 167-204). Oxford: Basil Blackwell.

Hobfoll, S. (1998). *Stress, Culture, and Community. The Psychology and Philosophy of Stress*. New York: Plenum Press. <https://doi.org/10.1007/978-1-4899-0115-6>

Hobfoll, S., Spielberger, C., Breznitz, S. i in. (1991). War-related stress: Adressing the stress of war and other traumatic events. *American Psychologist*, 46, 848-855. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.46.8.848>

Huddy, L., Feldman, S., Capelos, T., Provost, C. (2002). The consequences of terrorism: Disentangling the effects of personal and national threat. *Political Psychology*, 23, 485-509.
<https://doi.org/10.1111/0162-895X.00295>

Huddy, L., Feldman, S. (2011). Americans respond political to 9/11: Understanding the impact of the terrorist attacks and their aftermath. *American Psychologist*, 66, 455-467.
<https://doi.org/10.1037/a0024894>

Iyer, A., Schmader, T., Lickel, B. (2007). Why individuals protest the perceived transgressions of their country: The role of anger, shame, and guilt. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 33, 572-587.
<https://doi.org/10.1177/0146167206297402>

Jamieson, K.H., Volinsky, Weitz, I., Kenski, K. (2017). The political uses and abuses of civility and incivility. W: K. Kenski, K. Jamieson (red.), *The Oxford Handbook of Political Communication* (s. 205-218). New York: Oxford University Press.
<https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199793471.013.79> update 001

Jasińska-Kania, A. (1990). Moral values and political attitudes. W: N. Einsenberg, J. Reykowski, E. Staub (red.), *Social and Moral Values: Individual and Societal Perspectives* (s. 279-310). Hillsdale: Erlbaum.

Johns, M., Schmader, T., Lickel, B. (2005). Ashamed to be an American? The role of identification in pre dicting vicarious shame for anti-Arab prejudice after 9/11. *Self and Identity*, 4, 331-348.
<https://doi.org/10.1080/15298860500145822>

Jost, J., Banaji, M. (1994). The role of stereotyping in system justification and the production of false consciousness. *British Journal of Social Psychology*, 1, 1-37. <https://doi.org/10.1111/j.2044-8309.1994.tb01008.x>

Jost, J., Banaji, M., Nosek, B. (2004). A decade of system justification theory: Accumulated evidence of conscious and unconscious bolstering of the status quo. *Political Psychology*, 6, 881-919. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9221.2004.00402.x>

Jost, J., Blount, S., Pfeffer, J., Hunyady, G. (2003). Fair market ideology: Its cognitive-motivational underpinnings. *Research in Organization Behavior*, 25, 53-91. [https://doi.org/10.1016/S0191-3085\(03\)25002-4](https://doi.org/10.1016/S0191-3085(03)25002-4)

Jost, J., Hunyady, O. (2002). The psychology of system justification and the palliative function of ideology. *European Review of Social Psychology*, 1, 111-153. <https://doi.org/10.1080/10463280240000046>

Jost, J., van der Toorn, J. (2012). System justification theory. W: P. van Lange, A. Kruglanski, E.T. Higgins (red.), *Handbook of Theories of Social Psychology*, t. 2 (s. 313-343). London: SAGE. <https://doi.org/10.4135/9781446249222.n42>

Kaniasty, K., Jakubowska, U. (2014). Can appraisals of common political events impact subjective wellbeing? *Journal of Applied Social Psychology*, 44, 751-767. <https://doi.org/10.1111/jasp.12265>

Karaś, D., Cieciuch, J., Keyes, C. (2014). The Polish adaptation of the Mental Health Continuum-Short Form (MHC-SF). *Personality and Individual Differences*, 69, 104-109. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2014.05.011>

Kay, A. Jost, J. (2003). Complementary justice: Effects of "poor but happy" and "poor but honest" stereotype exemplars on system justification and implicit activation of the justice motive. *Journal of Personality and Social Psychology*, 5, 823-837. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.85.5.823>

Lerner, M. (1980). *The Belief in Justice World: A Fundamental Delusion*. New York: Plenum Press. <https://doi.org/10.1007/978-1-4899-0448-5>

Levi, I., Slone, M. (2011). Resilience and political violence: A cross-cultural study of moderating effects among Jewish-and-Arab-Israeli youth. *Youth & Society*, 43, 845-872. <https://doi.org/10.1177/0044118X09353437>

Malhorta, N., Kuo, A.G. (2007). Attribution blame: The public response to Hurricane Katrina. *The Journal of Politics*, 1, 120-135. <https://doi.org/10.1017/s0022381607080097>

Monroe, S. (2008). Modern approaches to conceptualizing and measuring human life stress. *Annual Review of Clinical Psychology*, 4, 33-52. <https://doi.org/10.1146/annurev.clinpsy.4.022007.141207>

Montada, L. (1986). Developmental changes in concepts of justice. W: G. Mikula (red.), *Justice and Social Interactions* (s. 257-284). Vienna: Hans Huber Publishers.

More in Common (2025). *Wojna w Ukrainie, Donald Trump i bezpieczeństwo*. Raport, Warszawa, marzec 2025. <https://www.moreincommon.pl/nasze-projekty/wojna-wUkrainie-DonaldTrumpi-bezpieczenstwo> (dostęp 07.07.2025).

Morgan, S., Wisneski, D., Skitka, L. (2011). The expulsion from Disneyland: The social psychological impact of 9/11. *American Psychologist*, 66, 447-454. <https://doi.org/10.1037/a0024772>

Muldoon, O. (2013). Understanding the impact of political violence in childhood. A theoretical review using a social identity approach. *Clinical Psychology Review*, 33, 929-939. <https://doi.org/10.1016/j.cpr.2013.07.004>

Muldoon, O., Lowe, R., Jetten, J., Cruwys, T., Haslam, A. (2020). Personal and political: Post-traumatic stress through the lens of social identity, power, and politics. *Political Psychology*, <https://reserchgate.net/publication/347598291> (dostęp 07.07.2025).

Muldoon, O., Trew, K. (2000). Children experience and adjustment to political conflict in Northern Ireland. *Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology*, 6, 157-176. https://doi.org/10.1207/S15327949PAC0602_4

Muldoon, O., Wilson, K. (2001). Ideological commitment, experience of conflict and adjustment in Northern Irish adolescents. *Medicine, Conflict, and Survival*, 17, 112-124. <https://doi.org/10.1080/13623690108409565>

Mutz, D., Reeves, B. (2005). The new videomalaise: Effects of televised incivility on political trust. *American Political Science Review*, 99, 1-15. <https://doi.org/10.1017/S0003055405051452>

Napier, J., Jost, J. (2008). Why are conservatives happier than liberals? *Psychological Science*, 19, 565-567. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9280.2008.02124.x>

Neria, Y., DiGrande, L., Adams, B. (2011). Posttraumatic stress disorders following the September 11, 2001, terrorist attacks: A review of the literature among highly exposed populations. *American Psychologist*, 66, 429-446. <https://doi.org/10.1037/a0024791>

Owen, D. (2012). Chorzy u władzy. Sekrety przywódców politycznych ostatnich stu lat. Tłum. P. Ostaszewski. Warszawa: PIW.

Pagano, S., Huo, Y. (2007). The role of moral emotions in predicting support in political actions in postwar Iraq. *Political Psychology*, 28, 227-255. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9221.2007.00563.x>

Palomares, N. (2004). Gender schematicity, gender identity salience, and gender-linked language use. *Human Communication Research*, 30, 556-588. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2958.2004.tb00745.x>

Pettigrew, T. (2003). People under stress: Americans, Arabs, and Israelis. *Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology*, 9, 69-90. https://doi.org/10.1207/S15327949PAC0901_03

Pitcho-Prelorntzos, S., Kaniasty, K., Hamama, R. i in. (2018). Factors associated with past-election psychological distress. The case of 2016 election. *Psychiatry Research*, 26, 1-4. <https://doi.org/10.1016/j.psychres.2018.05.008>

Raciborski, J. (2011). Obywatelstwo w perspektywie socjologicznej. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

Rahn, W., Kroeger, B., Kite, C. (1996). A framework to study of public mood. *Political Psychology*, 17, 29-58. <https://doi.org/10.2307/3791942>

Reykowski, J. (1990). Ukryte założenia normatywne jako osiowy składnik mentalności społecznej. W: J. Reykowski, K. Skarżyńska, M. Ziółkowski (red.), *Orientacje społeczne jako element mentalności* (s. 11-51). Poznań: Wydawnictwo Nakom.

Roche, M., Jacobson, N. (2019). Elections have consequences for students mental health. An accidental daily diary study. *Psychological Reports*, 122, 451-464. <https://doi.org/10.1177/0033294118767365>

Santiago, P., Ursano, R., Gray, C. i in. (2013). A systematic review of PTSD prevalence and trajectories in SM-5 defined exposed populations: International and non-intentional traumatic events. *PLoS ONE*, 8, e.59236. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0059236>

- Sidanius, J., Pratto, F. (2001). *Social Dominance: An Intergroup Theory of Social Hierarchy and Oppression*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Simchon, A., Simchin, R., Hassim, R. i in. (2020). Political depression? A big data, multimethod investigation of American's emotional response to Trump presidency. *Journal of Experimental Psychology: General*, 1, 2154-2168. <https://doi.org/10.1037/xge0000767>
- Skarżyńska, K. (2005). *Człowiek a polityka. Zarys psychologii politycznej*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Skarżyńska, K. (2011). Psychologiczne czynniki rozwoju: przekonania i szczęście. W: P. Kozłowski (red.), *Węzeł polski. Bariery rozwoju z perspektywy ekonomicznej i psychologicznej* (s. 27-45). Warszawa: Instytut Nauk Ekonomicznych PAN.
- Skarżyńska, K. (2025). Syndrom dyktatorskiej buty. Jak Trump wpędza świat w polityczny stres. *Polityka.pl*, 4 marca.
- Skarżyńska, K., Cisiak, A., Wojciszke, B. (2010). Legitymizacja systemu oraz jej związek z przekonaniami i jakością życia. Referat. Warszawa: Instytut Psychologii PAN.
- Skarżyńska, K., Henne, K. (2016). Skojarzenia z historyczną przeszłością oraz negatywne schematy świata społecznego a poparcie interwencji zbrojnej przeciwko Rosji. *Studia Socjologiczne*, 1, 155-178.
- Skarżyńska, K., Radkiewicz, P. (2015). Politicians and citizens: Cognitive and dispositional predictors of approval of aggression in political life. *Ceskolovenska Psychologie*, 59, 36-46.
- Skarżyńska, K., Urbańska, B., Radkiewicz, P. (2021). Under or out of governmental control? The effects of individual mental health and political views on the attribution of responsibility for COVID-19 incidence rates. *Social Psychological Bulletin*, 16. <https://doi.org/10.32872/spb.4395>.
- Skitka, L., Bauman, Ch., Mullen, E. (2004). Political tolerance and coming to closure following the September 11, 2001, terrorist attacks: An integrative approach. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 30, 743-756. <https://doi.org/10.1177/0146167204263968>
- Skytte, R. (2021). Dimensions of elite partisan polarization: Disentangling the effects of incivility and issue polarization. *British Journal of Political Science*, 51, 1457-1475. <https://doi.org/10.1017/S0007123419000760>
- Suhaj, E., Bello-Pardo, R., Maurer, B. (2018). The polarizing effects of online partisan criticism: The evidence from two experiments. *International Journal of Press/Politics*, 23, 95-115. <https://doi.org/10.1177/1940161217740697>
- Taylor, S., Fiske, S. (1975). Point of view and perceptions of causality. *Journal of Personality and Social Psychology*, 32, 439-445. <https://doi.org/10.1037/h0077095>
- Utne, M., Kidd, R. (1980). Equity and attribution. W: G. Mikula (red.), *Justice and Social Interaction. Experimental and Theoretical Contributions from Psychological Research* (s. 63-94). Vienna: Hans Huber Publishers.
- Weiner, B. (1995). *Judgments of Responsibility. A Foundation for a Theory of Social Conduct*. New York- London: Guilford Press.
- Wheaton, B. (1996). The domains and boundaries of stress concepts. W: H. Kaplan (red.), *Psychosocial Stress: Perspectives on Structure, Theory, Life-Course, and Methods* (s. 29-70). San Diego: Academic Press.

Zelditch, M. (2001). Theories of legitimacy. W: J. Jost, B. Major (red.), *The Psychology of Legitimacy: Emerging Perspective in Ideology, Justice, and Intergroup Relations* (s. 33-53). New York: Cambridge University Press.

Roman Kuźniar Po co państwu polityka zagraniczna

Chrabota, B. (2023). Stawką są Europa, wolność i demokracja. *Rzeczpospolita*, 13 października.

Evans, G., Newnham, J. (1998). *The Penguin Dictionary of International Relations*. London: Penguin

Books. Kukułka, J. (2003). *Wstęp do nauki o stosunkach międzynarodowych*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR i Fundacja Studiów Międzynarodowych.

Kuźniar, R. (2019). *Porządek międzynarodowy. Perspektywa ontologiczna*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.

Kuźniar, R. (2025). *Polityka zagraniczna RP 1989–2024*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.

Raciborski, J. (2017). Suwerenność państwa i narodowopństwowe tożsamości w warunkach globalizacji. W: J. Wilkin (red.), *Globalizacja, integracja europejska a suwerenność państwa* (s. 69–82). Warszawa: Komitet Prognoz „Polska 2000 Plus” przy Prezydium PAN.

Urbańczyk, P. (2018). *Bolesław Chrobry – lew ryczący*. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika. <https://doi.org/10.12775/978-83-231-5715-1>

Zięba, R. (1992). Cele polityki zagranicznej. W: J. Kukułka, R. Zięba (red.), *Polityka zagraniczna państwa* (s. 53–76). Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.